

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a církevního práva

Oddělení církevních dějin a dějin křesťanského umění

Teologická studia – Uměnovědná studia

**František z Assisi a papežství: Odraz dané problematiky na freskové výzdobě Horní
baziliky San Francesco v Assisi**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Vít Hlinka, Th. D.

Olomouc 2017

Bc. Klára Tománková

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 26. 4. 2017

.....

Obsah

Úvod	4
1 František a papežství v historickém kontextu.....	6
1.1 František a Inocenc III.	6
1.2 František a Honorius III.	10
1.3 František a Řehoř IX.	13
2 František a papežství v zobrazeních freskového cyklu Horní baziliky San Francesco v Assisi	19
2.1 Bonaventura z Bagnoregia a okolnosti vzniku <i>Legendy Maior</i>	19
2.2 Freskový cyklus <i>Legenda o životě svatého Františka</i>	21
2.3 Freska 6: Sen Inocence III.	25
2.3.1 Ikonografický popis.....	25
2.3.2 Interpretace.....	26
2.4 Freska 7: Potvrzení Řehole	29
2.4.1 Ikonografický popis.....	29
2.4.2 Interpretace.....	30
2.5 Freska 17: Kázání před Honoriem III.	32
2.5.1 Ikonografický popis.....	32
2.5.2 Interpretace.....	33
2.6 Freska 25: Sen Řehoře IX.	35
2.6.1 Ikonografický popis.....	35
2.6.2 Interpretace.....	37
Závěr.....	40
Seznam pramenů a literatury	42
Seznam obrazových příloh	49
Anotace.....	50
Annotation	51
Obrazové přílohy	52

Úvod

Jen málo z nás by se nepozastavilo nad tak zjevným kontrastem, který se vynoří, postavíme-li si obrazně v duchu vedle sebe Františka, nejchudšího prostáčka z Assisi, a kteréhokoli z majestátních pontifiků středověké církve. Na mysl nám zákonitě musí vyvstat otázka, zda a do jaké míry byla skutečnost takového setkání v realitě dějin 13. století vůbec pravděpodobná. Odlišnost fyzického vzhledu nebyla zdaleka největším rozporem. Ten bychom spíše našli v jejich smýšlení a postoji ke světu. Papežové té doby, počínaje Inocencem III., stále pevněji ve svých dlaních svírali otěže duchovní moci, zároveň však opatrně hledali cestu i ke světskému meči. Pokoušeli se tak sjednotit dvě rozličné vládnoucí síly, které podle jejich doktrín náležely pontifikům, jako vikářům Krista – pravého Velekněze a Krále. Ve chvíli, kdy se tato moc začínala upevňovat, přichází do Říma skupinka laických mužů, kteří u Svatého stolce požadují potvrzení pro způsob života vycházející z naprosto odlišného Kristova dědictví: z nejhlubší chudoby, pokory, utrpení a hlásání Božího slova. Svým souhlasem s tímto bezprecedentním požadavkem dal papež vyrůst hnutí, které dosud nevídaným způsobem proměnilo tvář církve. Na počátku existence tohoto společenství stála postava Františka Bernardona, který je mnohými nazýván největším světcem středověku. Ve své práci bych se chtěla zaměřit na vztah mezi tímto mužem, jehož přáním bylo stát se nejnepatrnějším ze všech, a třemi pontifiky, kteří se v době jeho života zastávali nejvznešenější úřad, jaký pozemská církev měla. Cílem práce by se měla stát reflexe souvislostí papežsko-františkánských vztahů na základě čtyř obrazů freskového cyklu *Legenda o životě svatého Františka*, umístěného v Bazilice Superiore San Francesco v Assisi.

V první části práce zaměříme svou pozornost na pontifikáty jednotlivých papežů (Inocence III., Honoria III. a Řehoře IX.). Na základě sekundární literatury se budeme věnovat zejména klíčovým událostem, jimiž se pontifikové zabývali a které byly relevantní vůči papežsko-františkánským vztahům. Není mým záměrem opomenout ani celkový význam těchto období v kontextu dějin tehdejšího křesťanského světa. V rámci jednotlivých pojednání bude však vyzdvižen především postoj tří odlišných papežů k osobnosti Františka z Assisi, na nějž se tato práce ve své podstatě zaměřuje. Časové rozpětí první kapitoly bude ohraničeno tedy rokem 1210, kdy proběhlo první setkání Františka a jeho následovníků s nejvyšší hlavou církve, a rokem 1230, datem přenesení světcových ostatků do assiské Baziliky inferiore.

V druhém oddílu práce se již přesuneme přímo do prostoru Horní baziliky poutního komplexu San Francesco v Assisi. Zde, na freskách slavného cyklu pojednávajícího o životě svatého Františka, se pokusíme odkrývat souvislosti, podstatné pro pochopení vztahu papežství, reprezentovaného třemi zmíněnými pontifiky, k tomuto assiskému světcí. Nicméně ještě předtím, než se přesuneme k samotným rozborům jednotlivých vyobrazení, které tvoří jádro této práce, věnujeme jistý nezbytný prostor pojednání o generálním ministrovi Řádu menších bratří, Bonaventurovi z Bagnoregia, jehož dílo nazvané *Legenda Maior* se stalo předlohou a inspirací assiského cyklu.

Drtivou většinu literatury, která je badateli tohoto tématu dostupná, tvoří cizojazyčné publikace. V pojednání o životě Františka z Assisi, budu vycházet především z knih Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, a André Vauchez, *Francis of Assisi: The Life and Afterlife of a Medieval Saint*. Sebrané a edičně vydané františkánské prameny se nám dostávají do rukou i v českém jazyce díky překladu Ctirada Václava Pospíšila (*Františkánské prameny I.*) a Radima Jáchyma (*Františkánské prameny II.*). Vzhledem k úplné absenci literatury, která by v českém pojednávala o freskovém cyklu Baziliky superiore v Assisi, jsme odkázáni na bohatou produkci především italských odborníků. Uvést můžeme zejména monografie: Chiara Frugoni, *Le storie di San Francesco: Guida agli affreschi della Basilica superiore di Assisi*, Elvio Lunghi, *Giotto e i pittori giotteschi ad Assisi: guida alle opere di Giotto e dei pittori umbri del Trecento nelle chiese e nei musei di Assisi*, či Roberto Filippetti, *Francesco secondo Giotto*.

Ráda bych na tomto místě vyjádřila upřímné poděkování svým nejbližším, kteří mi v průběhu mé práce byli oporou. Děkuji také Mgr. Vítu Hlinkovi, Th. D. za vedení mé práce, trpělivost, ale také za jeho nezlomnou a především nezaslouženou důvěru.

1 František a papežství v historickém kontextu

1.1 František a Inocenc III.

Prvním pontifikem, se kterým se František setkal a který do jeho života výrazně zasáhl, byl Lothar, hrabě ze Segni, neboli Inocenc III. (1198-1216).¹ Tento muž, jehož ne zcela oprávněně někteří historikové považují spíše za politika a právníka než za papeže, svým významem převýšil mnohé své středověké předchůdce i nástupce v úřadě. Díky soudobé nestabilní evropské politické situaci a mocenskému vakuu,² které nastaly po smrti císaře Jindřicha VI., se stal Inocenc vedoucí osobností evropského dění, což mu dovolovalo zasahovat do významných záležitostí té doby. Nový pontifex také usiloval o upevnění papežské pozice v rámci církve, jak doktrinálně, tak i prakticky.³ Výrazně tomu napomohl vznik mendikantských řádů,⁴ které probořily tradiční hierarchickou strnulost církve, v níž každý stupeň této struktury mohl působit pouze na nejbližší nižší stupeň. Nyní však v církvi vznikly řády, které byly vyvázány z episkopální moci a podléhaly pouze papeži.⁵ Moc nejvyššího pontifika významně vzrostla, ale výrazněji se to projevilo až po Inocencově smrti.

V řadě událostí Inocencova pontifikátu, které bychom mohli nazvat klíčovými (tj. mezi jinými především spor o nástupnictví v Říši, boj proti herezi, reforma římské kurie a

¹ Lothar ze Segni, narozen kolem roku 1160, pocházel z významné rodiny, která dala církvi několik papežů a kardinálů. Kardinálského titulu on sám dosáhl v roce 1190 díky svému strýci, papeži Klementu III., a již roku 1198 usedl (ve svých pouhých sedmatřiceti letech!) na Svatý stolec. Jako rozšiřující literatura k poznání Inocencova života nám může sloužit především SAYERS, Jane, *Innocent III: Leader of Europe 1198–1216*, London and New York: Longman, 1994. TILLMANN, Helene, *Papst Innocenz III.*, Bonn: Röhrscheid, 1954. POWELL, James M. (ed.), *Innocent III: Vicar of Christ or Lord of the World?*, Washington, D. C.: Catholic University of America Press, 1994.

² Po nečekané smrti císaře Jindřicha VI. Štaufského se Říše dostala do svízelné situace kvůli otázce jeho nástupce. O slovo se hlásil bratr císaře, Filip Švábský, ale i zástupce opoziční welfské strany, Ota IV. Brunšvický. Více než dvanáct let mocenských bojů využíval papež k upevňování své pozice skrze střídavou podporu jednotlivých kandidátů. Nestabilní situace nakonec vynesla (opět s pomocí Říma) na trůn Fridricha II., syna zesnulého císaře, jehož vláda měla následně otrást papežstvím první poloviny 13. století. Srov. např. RAPP, Francis, *Svatá říše římská národa německého: od Oty Velikého po Karla V.*, Praha: Paseka, 2007, s. 157–168.

³ Doktrinální východisko papežské moci představovala myšlenka *unum corpus in Christo* (tj. církve jako jednoho těla v Kristu) a papeže jako *vicarius Christi* (vikáře Kristova), kterou nahradil předchozí formulaci *vicarius Petri* (vikář Petrův). Ty tvořily základ pro potenciální zásahy do světské moci. Srov. SCHATZ, Klaus, *Dějiny papežského primátu*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 97-99. Srov. také MACCARRONE, Michele, *Chiesa, primato, episcopato dal XI al XV secolo: Corso monografico*, Roma: Pontificia Università Lateranense, 1970–1971, s. 89-92.

⁴ Přibližně ve stejné době jako společenství Menších bratří vzniká ještě další – Řád kazatelů. Zde, podobně jako u schválení vzniku prvně zmíněného řádu, prokázal Inocenc výrazný cit pro porozumění závažnosti situace, když se neobrátil k požadavku Dominika Guzmána zády. Případ dominikánů byl však odlišný vzhledem k náplni jejich činnosti, kterou byl systematický boj s herezí, která představovala jeden z nejpálčivějších problémů tehdejší církve. Srov. LAMBERT, Malcolm, *Středověká hereze*, Praha: Argo, 2000, s. 144-145.

⁵ SCHATZ, Klaus, *Dějiny papežského primátu*, s. 89.

Čtvrtý lateránský koncil) význačně figuruje jeho setkání s Františkem Bernardonem a ústní potvrzení řehole společenství menších bratří.⁶ Je nesporné, že se o to do určité míry zasloužili někteří z kardinálů, jistě však nemůžeme Inocenci upírat pozoruhodnou schopnost správně vyhodnotit závažnost situace a zasáhnout vhodným způsobem v důležitých chvílích papežství, ale i celé církve. Nakonec to musel být on, kdo rozhodl o existenci Františkova společenství.

Setkání Poverella a Inocence III. se odehrálo nejspíše v roce 1210 a proběhlo v několika fázích. Františkánské prameny nám nabízejí několik verzí této události, v nichž je však možné vyzorovat určité společné prvky, které by mohly naznačovat její pravděpodobný průběh. Všechny tyto texty nějakým způsobem naznačují, že schválení způsobu života, který František po papeži žádal, neprobíhalo dokonale hladce.⁷ Skupinka dvanácti prostých mužů, kteří odmítali vlastnit cokoli z pozemských věcí a toužili žít pouze následováním evangelia, pochopitelně nemohla vzbuzovat příliš důvěry, vzhledem k době, v níž s touto prosbou k papeži přicházeli.⁸ Františkánské prameny také hovoří o dvou významných duchovních, kteří – nakloněni Františkovým ideálům – významným způsobem dopomohli ke zprostředkování jeho záměru papeži Inocenci. Byli to assiský biskup Guido a kardinál Jan od svatého Pavla, z rodu Colonnů.⁹

⁶ Pro úplnost můžeme uvést stručně životopisné údaje Františka Bernardona do roku 1210. Následující období života pak bude hojně pojednáno v průběhu celé práce. František Bernardone (1181/1182 – 1226), křestním jménem Jan Křtitel, se narodil do rodiny Petra Bernardona, obchodníka s látkami, a jeho žen Jany, též zvané jako Pica. Za svého mládí se na straně assiského lidu účastnil několika vojenských střetnutí: dobytí pevnosti La Rocca (1200) a o něco později bitvy mezi Assisi a Perugií (1202), po níž byl na čas zajat. Po následné těžké nemoci se ještě jednou odhodlal jít cestou vojáka. Své rozhodnutí však vzápětí na základě jistého vidění vzal zpět. V průběhu let 1206-1209 dochází k jeho vnitřnímu obrácení, zřeknutí se pozemských statků a následně se kolem něj shromažďuje několik následovníků. V dvanáctičlenné skupině se vydávají do Říma k papeži, aby potvrdil jejich způsob života. Z přebohaté literatury dostupné k životu Františka uvedu jen stěžejní díla. LE GOFF, Jacques, *Svatý František z Assisi*, Praha: Vyšehrad, 2004. KYBAL, Vlastimil, *Svatý František z Assisi*, Brno: L. Marek, 2006. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi: The Life and Afterlife of a Medieval Saint*, New Haven and London: Yale University Press, 2012. Další doplňující studie budou předloženy v průběhu práce.

⁷ Jedna z těchto verzí – od Rogera z Wendoveru – dokonce vykresluje počáteční velmi britkou reakci papeže na Františkův neupravený vzhled: „Jdi, bratře, vyhledej si vepře, jimž jsi podobnější než lidem. Pak se s nimi válej v blátě, obrať se k nim jako kazatel a předej jim svou řeholi, kterou jsi připravil.“ POSPÍŠIL, Ctirad Václav (ed.), *Františkánské prameny I.*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999 (dále jen FP I.), s. 926-7.

⁸ Papežství v té době vedlo tvrdý boj proti heretickým skupinám (valdenští, albigenští), které se vyznačovaly nápadně podobnými charakteristikami jako František s následovníky. Nelze se tedy podívat nad nedůvěrou, s níž se na papežském dvoře setkali. K podobnosti františkánů a valdenských srov. např. PIKAART, Stanley David, *Waldensians and franciscans: A comparative study of two reform movements in the late twelfth and early thirteenth centuries*, Michigan 1971. Diplomová práce na Western Michigan University. Vedoucí práce John Sommerfeldt. Srov. také HOOSE, Adam L., *Orthopraxy and the formation of the early waldensians and franciscans, 1173-1228*, St. Louis 2011. Disertační práce na Saint Louis Univeristy. Vedoucí práce Damian J. Smith.

⁹ Biskup Guido je znám pro svou podporu Františka ve chvíli, kdy se zřekl světských statků. Snad kvůli jeho obavám, aby nebyli obviněni z hereze, se pak bratři vydávají do Říma k papeži. Assiský biskup je také nejspíše uvedl ke kardinálovi od sv. Pavla, bývalému papežskému legátu působícímu v Languedocu, kde se snažil zastavit rozmach albigenkých. Jan Colonna důsledně prozkoumal jejich záměry a snažil se je

Řehole, již František předložil, se do dnešní doby nedochovala. S největší pravděpodobností se jednalo o soupis několika úryvků evangelia, ve kterém měl být zakotven způsob života společenství menších bratří. Přímočaré následování evangelia a tvrdost životních podmínek, jež z něho vyplývaly, působily na papeže a kardinály jistě jako zhola nemožný úkol pro jakéhokoli člověka. Podle *Legendy maior* v této situaci důrazně vystupuje výše zmíněný kardinál Jan Colonna se svým argumentem:

„Kdybychom zamítli tohoto chudása, jako by žádal věci nesnadné a nové, ačkoliv žádá, aby mu bylo potvrzeno pravidlo evangelního života, musíme se mít na pozoru, abychom nezhrěšili proti Kristovu evangeliu. Neboť kdyby někdo řekl, že v zachovávání evangelní dokonalosti a jejím slibu je něco nového, nerozumného či nemožného, byl by usvědčen z rouhání vůči Kristu, původci evangelia.“¹⁰

Tímto však pro muže z Assisi ještě nezískal jasný souhlas. Papež Františka požádal o modlitbu, aby se mohla tak skrze něj vyjevit Kristova vůle a aby mohlo dojít jeho přání k vyslyšení. Pro definitivní přijetí Řehole pak podle legend hrála důležitou roli tři vidění,¹¹ jež se týkala Františka a jeho role pro budoucnost církve. Pro potvrzení způsobu života bratří se stalo rozhodujícím poslední vidění. Papež Inocenc totiž ve svém snu, který měl před příchodem skupinky bratří k papežskému dvoru, spatřil hroučící se Lateránskou baziliku. Tu však nějaký „nevzhledný a nepatrný mnich“ podepřel zády a držel, aby se nezřítla.¹² Identifikace Františka s oním mnichem byla pro Inocence jasným znamením, že se tento chudičský muž v budoucnu stane oporou církve. Na základě uvedeného „ujištění shůry“ pak Inocenc III. udělil ústní, nikoli však písemný,¹³ souhlas se způsobem života společenství menších bratří a především jim povolil kázat.¹⁴ Zároveň také žádal od Františka příslib poslušnosti papeži a všem laikům nařídil tonzuru. Poverello byl rovněž vysvěcen na jáhna.¹⁵

přesvědčit k přijetí nějaké z již existujících řeholí, ale neuspěl. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 54. Bez těchto příznivců z řad vysoce postaveného duchovenstva by byli pravděpodobně jen stěží přijati k audienci. Srov. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 54.

¹⁰ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior – Větší životopis svatého Františka (1260-1262)*, in FP I., III, 9.

¹¹ V prvním snu viděl papež u svých nohou vyrůstat krásnou palmu, která stále mohutněla. Druhé vidění dostal sám František, aby jej vyprávěl papeži: podobenství o bohatém králi, který pojal za ženu krásnou, ale velmi chudou ženu z pouště, a zplodil s ní krásné syny. Až tito synové vyrostli, poslala je jejich matka ke královskému dvoru, aby žádali, co potřebují. Král, jakmile své syny poznal, přijal je k sobě jako své dědice.

¹² BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, III, 10.

¹³ Text, který bratři předložili papeži, se nám bohužel nedochoval. Podle odhadů byl tvořen několika prostými úryvky z evangelia.

¹⁴ Toto svolení ke kázání představovalo velmi významný ústupek ze strany církevních představitelů, neboť bratři stále zůstávali v podstatě laiky. Srov. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco: Guida agli affreschi della Basilica superiore di Assisi*, Torino: Einaudi, 2010, s. 99.

¹⁵ LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 54-55.

Potvrzením řehole se rozhodně nepřetrhlo spojení menších bratří s papežem Inocencem III. V roce 1215 zasedal v Římě Čtvrtý lateránský koncil, svolaný za účelem připravení reformy církve a rozhodnutí o uspořádání nové křížové výpravy. Koncilní dokumenty, konkrétně třináctá kapitola, zakazují zakládání dalších nových kongregací. Pokud si někdo od nynějška zvolí zasvěcený život, bude muset vstoupit do některého z již ustanovených a schválených řádů.¹⁶ Domněnku, že se sám František sněmu zúčastnil a že se zde setkal také s Dominikem, nelze s jistotou potvrdit.¹⁷ V každém případě se jejich nově vniklých řádů koncilní ustanovení bytostně dotýkala. Dominik pro své společenství převzal řeholi svatého Augustina, jejíž znění poskytovalo široký prostor pro vytvoření vlastní organizace řádu.¹⁸ Odlišná situace nastala u menších bratří. František nezamýšlel své společenství přetvořit v řád. Kvůli stěžejnímu úsilí odstranění propasti mezi kleriky a laiky, bylo nutno zachovat velkou míru flexibility. Papežův ústní souhlas z roku 1210 byl pro něj pravděpodobně dostačujícím potvrzením, a tak se nařízením sněmu příliš neznepokojoval.¹⁹

Schválením vzniku františkánů a dominikánů Inocenc učinil významný krok:²⁰ od nynějška se mohla rozvíjet pod ochranou církve i tato nová hnutí, která požadovala radikální následování evangelijní chudoby.²¹ Tyto dva řády svým působením podstatně změnilы tehdejší tvář církve, a to především zřeknutím se majetků (které byly u mnišských

¹⁶ „Ne nimia religionum diversitas gravem in Ecclesia Dei confusionem inducat, firmiter prohibemus, ne quis de caetero novam religionem inveniat, sed quicumque voluerit ad religionem converti, unam de approbatis assumat. Similiter qui voluerit religiosas domum fundare de novo, regulam et institutionem accipiat de religionibus approbatis. [...]“ ALBERIGO, Giuseppe (ed.), *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna: EDB, 2002, s. 242. Na koncilu zapůsobily mocenské síly (a to především starší řády – benediktini, augustiniáni a cisterciáci), které chtěly papeže kontrolovat ve věci ustanovování laických řádů a nových organizací. Srov. SAYERS, Jane, *Innocent III*, s. 99. Colin Morris však v rámci koncilu rozeznává také známky Inocencova osobního přispění, a to především v jeho důrazu na „klíčové potřeby křesťanstva“ - tzn. křížovou výpravu, reformu církve a nápravu hereze. MORRIS, Colin, *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*, Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 450.

¹⁷ LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 59. Není jisté, zda se František s Dominikem vůbec někdy potkali. Přestože Tomáš z Celana ve *Vita secunda* zmiňuje jisté setkání těchto dvou světců v Římě u kardinála z Ostie (budoucího papeže Řehoře IX.), nelze s jistotou potvrdit hodnověrnost této epizody. TOMÁŠ Z CELANA, *Druhý životopis svatého Františka*, in FP I., CIX, 148. Srov. MORRIS, Colin, *The Papal Monarchy*, s. 455.

¹⁸ LAWRENCE, Hugh, *The Friars: The Impact of the Mendicant Orders on Medieval Society*, London and New York: I. B. Tauris, 2013, s. 70-71. Srov. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 60.

¹⁹ Tamtéž, s. 60.

²⁰ Geoffrey Barraclough to považuje za „největší zásluhu tohoto velkého papeže“. BARRACLOUGH, Geoffrey, *The Medieval Papacy*, London: Thames and Hudson, 1968, s. 129-130.

²¹ MORRIS, Colin, *The Papal Monarchy*, s. 443. Vzhledem k intenzivnímu boji proti herezi, bylo u těchto nových hnutí nutné rozlišovat, zda se jedná o radikální křesťanství v nekonvenční podobě, nebo zda již překračují hranice ortodoxie. SCHATZ, Klaus, *Dějiny papežského primátu*, s. 88n.

řádů terčem kritiky), ale také svou přítomností mezi lidmi, která vyplňovala mezeru v pastorační činnosti církve.²²

1.2 František a Honorius III.

Pohlížíme-li na pontifikát papeže Honoria III. (1216-1227) z hlediska dějin vrcholně středověké církve, jeví se nám jako doba jistého útlumu papežské moci, a to především v porovnání s vládou jeho předchůdce a nástupce na Svatém stolci. Smířlivější politika jej sice nevynesla mezi „velikány středověku“, bylo by však unáhlené hodnotit jeho pontifikát pouze tímto měřítkem. Během jedenáctileté vlády papeže Honoria nastávají totiž zdánlivě nenápadné, v konečném důsledku však zásadní změny, a to zejména v životě Řádu menších bratří, které vedou k postupné institucionalizaci tohoto společenství a tím i k proměně podoby celé katolické církve.

Honorius III.,²³ vlastním jménem Cencius Savelli, byl zvolen nejvyšším pontifikem 18. července 1216, tedy dva dny po smrti Inocence III.²⁴ Původ rodu Savelli, jména rodičů ani datum jeho narození nám nejsou s jistotou známy. Ze studia jeho spisů však vyplývá, že Cencius nabyt vysokého církevního vzdělání. V době, kdy zastával úřad papežského komořího, vydal důležitý dokument *Liber Censuum Romanae Ecclesiae* (1192), zabývající se majetky a příjmy papežského státu.²⁵ Na Stolec svatého Petra nastoupil ve velmi vysokém věku²⁶ a již při konsekraci výstižně předeslal charakter svého budoucího pontifikátu: „Budu vládnout spíše mírně než nelítostně“.²⁷

Hlavní směr Honoriovy vlády udávaly závěry nedávného Čtvrtého lateránského koncilu a původní záměry Inocence III., které hodlal po sněmu realizovat.²⁸ Ve středu pozornosti bezesporu stála otázka uspořádání nové křížové výpravy v čele s Fridrichem II.

²² K významu mendikantských řádů viz např. LAWRENCE, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 235–241.

²³ Na poli historiografie máme k dispozici převážně starší publikace vztahující se k životu Honoria III. Můžeme jmenovat např. CLAUSEN, J., *Papst Honorius III (1216-1227)*, Bonn: P. Hauptmann 1895. Dokonce i o původu samotného rodu Savelli nevíme téměř nic. Srov. GREGOROVIVUS, Ferdinand, *History of Rome in the Middle Ages*, Vol. V, Part 1, London: George Bell, 1906, s. 118-119. Honoriovy spisy byly vydány v edici BOTTINO, Hieronymus, HOROY, César Auguste (eds.), *Honorii III Romani Pontificis opera omnia*, Vols. 1-5, Paris: Imprimerie de la Bibliothèque ecclésiastique, 1879-1882.

²⁴ CLAUSEN, J., *Papst Honorius III*, s. 8nn.

²⁵ BOTTINO, Hieronymus, HOROY, César Auguste (eds.), *Honorii III*, Vol. 1, s. 433-568.

²⁶ Datum narození se odhaduje na rok 1130, tedy v době nástupu na trůn mu chybělo pouhých několik let do devadesáti. CLAUSEN, J., *Papst Honorius III*, s. 2. Tato volba mohla být zamýšlenou protiváhou k mladému Inocenci a jeho nástupu v sedmatřiceti letech.

²⁷ „Volo procedere mansuetudine potius quam rigore.“ Tamtéž, s. 10, pozn. 1.

²⁸ Zamýšlel pokračovat ve stopách Inocence III. COOK, Lola Katherine, *Francis of Assisi and the thirteenth-century papacy*, Texas 1978, diplomová práce na Baylor University, s. 63. Srov. také JEDIN, Hubert, DOLAN, John (eds.), *History of the Church: From the High Middle Ages to the eve of the Reformation IV*, London: Burns & Oates, 1980, s. 188.

Tento římský císař se dostal k moci zásluhou Inocence, když po dlouholetých mocenských bojích mezi štaufským kandidátem Filipem a welfským Otou IV. byl papežem prosazen, jako původně zamýšlený nástupce svého otce Jindřicha VI. na sicilském i říšském trůně.²⁹ Z tohoto prvně zoufalého kroku Inocencovy politiky vyplynuly pro papežství podstatné výhody, jejichž formulaci nacházíme ve Zlaté bule z Egeru (12. 7. 1213).³⁰ Fridrich II. také přislíbil, že se ujme vedoucí úlohy v nově plánované páté křížové výpravě. Mírnější povaha nového pontifika Honorio III. však umožnila Fridrichovi oddalovat tento slib do té míry, že jej za jedenáct let jeho vlády vůbec nesplnil.³¹ I nedodržení závazků ke Svatému stolci se mu ale podařilo v roce 1220 dosáhnout korunovace na císaře Svaté říše římské, kterou přijal z rukou ústupného pontifika.

Neméně významnou záležitostí, která v době vlády papeže Honorio vystoupila do popředí, byla otázka upevnění pozice nově vzniklých mendikantských řádů v rámci církve. V reakci na rozhodnutí Čtvrtého lateránského koncilu přijali dominikáni řeholi premonstrátskou, čímž se stali, podle slov samotného Honorio, „kanonickým řádem podle řehole svatého Augustina“.³² Společenství Menších bratří soustředěných okolo Františka z Assisi však bylo prozatím ustaveno pouze ústním souhlasem, který obdrželi od Inocence III. Komunita se brzy začala rozšiřovat o nové členy, což vyžadovalo stanovení pevnější organizace řádu. Bratři byli posíláni po dvou do různých částí Itálie a dvakrát do roka se scházeli k pravidelným setkáním – kapitulám. Na kapitule roku 1217 rozhodl František rozšířit působení společenství i mimo území Itálie.³³ On sám pak následoval svou velkou

²⁹ Jindřich VI. kvůli odporu papeže musel ustoupit od úmyslu propojení sicilského království s říší. V roce 1196 se mu podařilo prosadit za nástupce svého tehdy dvouletého synka Fridricha-Rogera; když však sám následující rok tragicky zemřel, nebylo možné, aby se vládcem říše stalo tříleté dítě. RAPP, Francis, *Svatá říše římská*, s. 154.

³⁰ Zlatá bula upravovala papežsko-císařské vztahy a nahradila dřívější dokument Konkordát Wormský. Pojednává o svobodných biskupských a opatských volbách bez účasti krále a například také o příslibu, že císař bude nápomocen v boji proti herezi. MORRIS, Colin, *The Papal Monarchy*, s. 425.

³¹ RAPP, Francis, *Svatá říše římská*, s. 160. V roce 1217 započala pátá křížová výprava bez účasti Fridricha. Vedl uherský král s vévodou rakouským a meránským. Fridrich několikrát požádal o odklad data odjezdu na křížovou výpravu (v dubnu 1222 ve Veroli, v březnu 1223 ve Ferentinu), naposledy pak v roce 1225 s návrhem, že pokud slib nesplní do roku 1227, může jej papež exkomunikovat. Honorius však těsně před tím zemřel a k vyplnění slíbeného došlo až za Řehoře IX. Tamtéž, s. 165-166. Podrobně k jednání mezi Honoriem III. a Fridrichem II. viz POWELL, James M., *Anatomy of a Crusade, 1213-1221*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1986, s. 180-184.

³² Bula z 22. prosince 1216: „[...] ordo canonicus, qui secundum Deum et beati Augustini regulam [...]“ HONORIUS III., *Honorius episcopus servus*, in BOTTINO, Hieronymus, HOROY, César Auguste (eds.), *Honorii III*, Vol. 2., col. 141. Srov. JØRGENSEN, Johannes, *Saint Francis of Assisi: a biography*, New York: Longmans, Green, and Co, 1913, s. 187.

³³ V důsledku toho bylo také zapotřebí zvýšit časové intervaly mezi jednotlivými kapitulami. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 60. Kvůli nepřijetí bratří na územích mimo Itálii vydává Honorius 11. června 1218 první bulu týkající se františkánů, v níž nabádá církevní preláty, aby s úctou přijímali tyto muže a chovali se k nim příznivě. HONORIUS III., *Cum dilecti*, in JÁCHYM, Radim (ed.), *Františkánské prameny II*. (dále jen FP II.), Český Těšín: Cor Jesu, 1994, č. 2707-2708.

touhu hlásat evangelium nevěřícím, když se v roce 1219 vydal doprostřed bojů páté křížové výpravy.³⁴ Prameny hovoří o jeho osobním setkání se sultánem Malikem al-Kámilem, u nějž strávil několik dní společnými rozpravami.³⁵ Kvůli závažným vnitřním potížím společenství menších bratří byl přiměn k urychlenému návratu zpět do Itálie.

František původně nezamýšlel sestavit skutečnou řeholi, aby tak mohl být zachován specificky živý a pružný duch nového společenství a tím také udržena zásadní odlišnost od ostatních církevních řádů.³⁶ Ustanovená *forma vitae* z roku 1210 ale už stále rostoucímu počtu menších bratří nepostačovala.³⁷ Situace, jíž byl po svém návratu svědkem,³⁸ nevyhnutelně volala po zásadním přehodnocení a stanovení jasných a závazných pravidel pro členy řádu. V takto kritické chvíli bylo nutné udělat krok, kterému se František dlouho snažil vyhnout – obrátil se na nejvyššího pontifika, a požádal jej o pomoc při konsolidaci poměrů v řádu.³⁹ Honorius nejprve bulou z 22. září 1220 zavedl povinnost absolvování zkušebního roku před přijetím do řádu.⁴⁰ Zároveň také ustanovil kardinála Hugolina z Ostie (budoucího papeže Řehoře IX.), aby byl řádu v budoucnu rádcem i ochráncem.⁴¹ František se vzdal administrativního vedení řádu a svým nástupcem učinil Petra Cattaniho, jednoho z prvních druhů, kterého však po brzké smrti nahradil bratr Eliáš. František pak také sepsal novou řeholi, kterou předložil na kapitule roku 1221 – *Regula non bullata* a která ještě silně odrážela jeho původní myšlenku fungování společenství.⁴² Kvůli vážným výtkám ze strany mnohých spolubratrů, ale i papeže a kardinála Hugolina, musel světec

³⁴ Srov. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 61.

³⁵ Událost setkání je hojně zaznamenána v různých pramenech. Např. BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, IX, 8n. Přestože se výklady mnohdy liší, neubírá to věrohodnosti této epizody z Františkova života. Srov. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 85-94.

³⁶ Tamtéž, s. 104.

³⁷ Na povrch se tlačily různé proudy, které uhýbaly z cesty Františkova ideálu a vyznačovaly se inklinací k extrémismu, nebo naopak laxismu. Srov. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 61.

³⁸ V Boloni František musel nechat zavřít vzdělávací dům bratra Giovanniho di Staccia, který vznikl v době jeho nepřítomnosti. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 62. Řádu byla udělena papežská privilegia, což bylo v rozporu s jeho vůlí. Ta také nechal anulovat.

³⁹ Není pravdou, že by po roce 1210 František vymazal kontakt se Svatým stolcem. Vztah mezi papežem a menšími bratry byl velmi blízký, ať už se jednalo o Inocence III., Honoria III. nebo později (a nejmarkantněji) o Řehoře IX. Avšak po smrti kardinála Jana od svatého Pavla (1214, nebo 1215), neměli žádného prostředníka na papežském dvoře, na něhož by se mohli obrátit. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 95.

⁴⁰ „Proto Vám autoritou tohoto listu zakazujeme připustit ve Vašem řádu k slibům někoho, kde se dříve nepodrobil ZKUŠEBNÍM ROKU. A žádný bratr, který už sliby složil, ať se neodvažuje opustit Váš řád, a nikomu nebudíž dovoleno přijmout toho, kde řád opustil.“ HONORIUS III., *Cum secuncum*, in FP II., č. 2714.

⁴¹ Kardinál protektor měl představovat stálý hlas v papežské kurii, který by chránil privilegia a prosperitu řádu, ale zároveň měl sloužit jako prostředník předávající požadavky papežské politiky čelním představitelům řádu. C. H. LAWRENCE, Hugh, *The Friars*, s. 182.

⁴² FRANTIŠEK Z ASSISI, *Nepotvrzená řehole*, in FP I., s. 9-25. První verze řehole obsahovala mnoho nabádání, duchovních reflexí, norem chování a byla hojně obohacena o biblické citace. Srov. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 104.

text přepracovat. Opravený spis,⁴³ který papež Honorius přijal a 29. listopadu 1223 potvrdil bulou *Solet annuere*,⁴⁴ nazýváme *Regula bullata*.⁴⁵ Léta 1220-1223 pak znamenají pro Františka období tzv. „velkého pokušení“.⁴⁶ Těžce nemocný muž, zdrcen z cesty, kterou se řád ubíral, byl rozpolcen touhou z řádu odejít, nebo mu zachovat přízeň. Světec, jemuž zbývaly dva roky do konce jeho života, nakonec své dílo neopustil. Na poslední etapu pozemské pouti se však uchýlil do ústraní na horu Vernu. V roce 1224 je na tomto místě obdařen stigmaty – znameními Kristova utrpení. Na sklonku života sepisuje ještě dvě klíčová díla: *Píseň bratra Slunce* a *Odkaz*.⁴⁷ Dne 3. října 1226 František umírá.

Zanedlouho poté, 18. 3. 1227, zemřel i Honorius. Papež, který zažil klíčovou etapu utváření františkánského řádu, jehož rukou byly stvrzeny nejzásadnější ustavující dokumenty a byl to také on, kdo ustanovil kardinála Hugolina patronem řádu. Bez těchto opatření by se tak početné hnutí mohlo stát neudržitelným. Skrze ně se však výrazně proměnil charakter prvotního společenství, které se, v rozporu s přáním jeho zakladatele, možná až příliš nápadně přiblížilo ostatním řádům působícím v církvi.

1.3 František a Řehoř IX.

Ačkoli se Hugolin ze Segni ujímá vlády nad pozemskou církví až po smrti Františka Bernardona, není jiného papeže, který by byl tak úzce propojen s řádem a jeho zakladatelem, jako on.⁴⁸ I přes nejryzejší úmysly, které zajisté měl, začaly jeho zásahy odkrývat neslučitelnost blízkého vztahu řádu k papežskému Stolci s touhou udržet původní svěží charakter společenství.⁴⁹ Stále zůstává otevřenou záležitostí, nakolik Řehořova

⁴³ Kardinál Hugolin ještě posléze do spisu zasáhl několika změnami. MORRIS, Colin, *The Papal Monarchy*, s. 454.

⁴⁴ HONORIUS III., *Solet annuere*, in FP II., č. 2716.

⁴⁵ FRANTIŠEK Z ASSISI, *Potvrzená řehole*, in FP I., s. 26-31. Od prvního znění, protkaného evangelijními citacemi, se odlišuje silně právníkem charakterem a mimo jiné odstraněním důležitých pasáží o dodržování chudoby a nutnosti manuální práce. Řehole z roku 1223 sice, podle A. Vauchéze, zachovává podstatu Františkova poselství, avšak postrádá evangelní radikalismus původního textu řehole z roku 1221. Srov. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 122.

⁴⁶ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, XI, 9., 476. Srov. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 126.

⁴⁷ FRANTIŠEK Z ASSISI, *Píseň bratra slunce*, in FP I, s. 76-77. FRANTIŠEK Z ASSISI, *Odkaz*, in FP I, s. 32-34.

⁴⁸ Narození Hugolina se datuje přibližně okolo roku 1170 v Anagni. Rodinná spřízněnost s papežem Inocencem III. mu později otevřela cestu ke vstupu do církevních špiček, když jím byl jmenován kardinálem-jáhňem kostela Sant'Eustachio a posléze kardinálem-biskupem v Ostii. Během svého kardinálského působení pak zastával několik rozličných funkcí: působil jako papežský legát, prostředník při vyjednávání papeže s císařem Fridrichem, ale také neúnavně hlásal pátou křížovou výpravu. *New Catholic encyclopedia*, 2nd ed., Detroit: Gale, 2003, s. 496. S Inocencem jej nepojilo pouze rodinné pouto, ale i společné osobnostní rysy, právnícká mysl, neoblomná víra v božskou autoritu papežství. Srov. RUNCIMAN, Steven, *A History of the Crusades, Vol. III: The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Cambridge: Cambridge University Press, 1951, s. 178.

⁴⁹ Geoffrey Barraclough ve své publikaci hovoří o Řehoři IX. jako o tom, který způsobil proměnu charakteru františkánského řádu. BARRACLOUGH, Geoffrey, *The Medieval Papacy*, s. 130.

politika napomohla ke konsolidaci řádu, jehož strukturu mohl bez ukotvení v charismatické osobě zakladatele, či posléze řádových regulích, hrozit rozpad nebo přinejmenším rozmělnění. Nelze však na druhou stranu popřít podstatné zásahy tohoto papeže, které se přičily ustavující myšlenky řádu a stěžejí by je toleroval především sám František.

Hugolin, biskup z Ostie, vstupuje do života společenství menších bratří ještě před svou papežskou korunovaci. První setkání s Františkem proběhlo pravděpodobně již v roce 1217 ve Florencii,⁵⁰ kde měl světcí rozmluvit evangelizační cestu do Francie a kde se také mělo zrodit vzájemné hluboké porozumění a úcta, trvale charakterizující jejich výjimečný vztah.⁵¹ Díky kardinálově velké náklonnosti k Františkově komunitě se z nařízení Honoria III. stává o tři léta později – jak již bylo pojednáno v předchozí kapitole – patronem nového řádu, aby jej napříště chránil a napravoval.⁵² Kvůli stále mohutnějšímu zájmu laiků o vstup do společenství menších bratří, byl v roce 1221 na radu kardinála Hugolina ustanoven tzv. třetí řád, který umožnil těmto lidem žít podle příkladu bratra Františka ideál evangelia, aniž by došlo k přehlčení původního společenství.⁵³ Nebyli to pouze menší bratří, jimž věnoval svou intenzivní pozornost. Již od roku 1218 můžeme sledovat jeho pozoruhodný zájem o nově vznikající ženské řeholní komunity, které se snažil napojit přímo na Apoštolský stolec. V důsledku toho pak ustanovuje první výlučně ženský řeholní řád, který nebyl spjat s mužskou větví. Zvláštní postavení mezi těmito komunitami později zaujalo společenství ze San Damiana, jehož zakladatelkou byla Klára Offreduccio di Favaroni.⁵⁴

⁵⁰ LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 61.

⁵¹ Obzvláště Tomáš z Celana klade ve svém díle *Vita prima* častý důraz jak na láskyplný synovsko-otcovský vztah mezi samotným Františkem (popř. celým řádem) a Hugolinem, tak také na kardinálovo velké zaujetí společenstvím a jeho ideály. „František na něm totiž visel jako syn na svém otci [...]“ TOMÁŠ Z CELANA, *První život a podivuhodné činy svatého Františka z Assisi*, in FP I., XXVII, 74. Silně chvalořečný postoj, který bychom přirozeně mohli připsat skutečnosti, že byl tento první životopis sepsán „na příkaz slavně panujícího pana papeže Řehoře“ (*Vita prima*, Předmluva, 1), se však objevuje i v ostatních spisech, které byly sepsány dávno po Řehořově smrti (např. assiská *Legenda tří druhů*). Srov. *Legenda tří druhů (po roce 1276)*, in FP I., s. 489-522.

⁵² LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 62.

⁵³ JEDIN, Hubert, DOLAN, John Patrick (eds.), *History of the Church: From the High Middle Ages to the eve of the Reformation vol. IV*, London: Burns & Oates, 1980, s. 179-179. Tomáš z Celana nám v 15. kapitole *Vita prima* poskytl pohled na rozrůstání se Františkových následovníků: „Mnozí, šlechtici i prostí, duchovní i laici, začali se z Božího vnuknutí přidávat ke svatému Františkovi, aby se pod jeho vedením navždy zasvětili Bohu. [...] podle jehož příkladu, pravidel i nauky se Kristova církev obnovila v obojím pohlaví a triumfuje v trojím bojovém šiku vyvolených.“ TOMÁŠ Z CELANA, *První život*, XV, 37. Le Goff také zdůrazňuje úlohu třetího řádu v papežsko-císařském soupeření, kde posloužil Svatému stolci jako „laicko-náboženská milice ve službách jeho duchovních i světských zájmů“. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 62. Mezi členy třetího řádu bychom později našli i zástupce evropských mocenských špiček, jako byli mezi jinými francouzský král Ludvík IX. nebo uherský král Béla IV.

⁵⁴ Ženy komunity v San Damianu, v čele s Klárou, toužily jít ve stopách otce Františka a jeho menších bratří, čímž vytvořily tzv. druhý řád. Přestože je Hugolino připojil ke svému řádu, získaly v srpnu 1228 od Svatého stolce *privilegium pauperiatis*, díky němuž byl zachován zvláštní charakter společenství. Na závěr svého

V roce 1227, nedlouho po smrti Honoria III., usedá Hugolino ze Segni na papežský trůn.⁵⁵ Volbou jména Řehoř IX. naznačuje směr své budoucí papežské politiky, v níž zamýšlel následovat cestu svých dvou mimořádných předchůdců v úřadu – Řehoře VII. a Inocence III.⁵⁶ V několika shrnujících rysech jeho čtrnáct let dlouhého působení v čele církve již můžeme tušit poměrně jasnou spojitost se dvěma výše zmíněnými velikány: snaha o udržení papežské nadřazenosti a otevřený konflikt s císařem Fridrichem II. (nejen) kvůli křížové výpravě,⁵⁷ praktické uskutečňování reform 4. lateránského koncilu či úsilí o provedení právní reformy (zejména vydání *Liber extra*).⁵⁸ Žádný z těchto na výsost klíčových bodů papežské politiky ale nedokázal odvést jeho pozornost od nově vzniklých církevních řádů. Naopak bychom mohli říci, že svou podporu a zájem o ně zintenzivnil, neboť právě oni se měli stát činiteli reformy církve, jejíž idea byla po koncilu uváděna do praxe pouze s velkými obtížemi.⁵⁹

Velmi brzy po smrti Františka začal Řehoř IX. připravovat jeho svatořečení. Podle moderních historiografů bylo nezbytné rychle v této záležitosti jednat, aby nedošlo ke zneužití jeho osobnosti různými proudy a k rozličným účelům. Assiský Poverello, jako příkladná postava, měl zůstat součástí církve.⁶⁰ Samotná kanonizace se pochopitelně musela opřít o svědectví zázraků spojených s osobou budoucího světce, kterých zajisté nebylo málo. Celý proces však trval velmi krátce, neboť Františkovy ctnosti a zásluhy byly

života Klára dosáhla i potvrzení vlastní Řehole (1253), tedy prvních regulí sepsaných řeholnicí – ženou. BARTOLI, Marco, *Svatá Klára: žena mezi mlčením a pamětí*, Praha: Vyšehrad, 2004, s. 99-110. Srov. např. ROEST, Bert, *Order and Disorder: The Poor Clares between Foundation and Reform*, Leiden: BRILL, 2013, s. 21-36. V otázce vzniku řádu chudých paní (později klarisky) se Bartoli přiklání k názoru, že měl dva zakladatele – Kláru a Hugolina. BARTOLI, Marco. *Svatá Klára*, s. 109.

⁵⁵ Od roku 1227 svěruje Řehoř úřad kardinála protektora svému synovci Raynaldu ze Segni, který v něm setrvává 34 let. LAWRENCE, Hugh, *The Friars*, s. 182.

⁵⁶ COOK, Lola Katherine, *Francis of Assisi*, s. 82.

⁵⁷ S nástupem Řehoře IX. se z Fridricha II., chráněnce Svatého stolce, velmi rychle stal Fridrich II., nepřítel papeže a církve. Nedlouho po svém zvolení zaujal pontifex striktně nekompromisní postoj k otázce císařova vedení křížové výpravy. Dosáhl sice toho, že se panovník na cestu připravoval, když ale těsně před vyplutím z Brindisi zachvátila přístav morová epidemie a císař také onemocněl, tudíž jeho cesta byla zmařena, znamenalo to pro papeže jediné: nedodržení slibu se rovná exkomunikaci. I přes toto opatření Fridrich za necelého tři čtvrtě roku do Svaté země vyrazil a svými diplomatickými jednáními dosáhl uzavření desetileté mírové smlouvy se sultánem Al-Kámilem, která zajistila přenechání vybraných míst Svaté země v rukou křesťanů (především Betlém, Jeruzalém – krom chrámové hory – a koridor vedoucí od nich k pobřeží Středozemního moře). Srov. RUNCIMAN, Steven, *A History of the Crusades, Vol. III.*, s. 186-187. V následujících letech se vztah mezi těmito dvěma evropskými velikány v zásadě příliš nezměnil. Císařovu mocenskou politiku vnímal Řehoř IX. jako ohrožení církevní autority. Hlavními prostředky při vedení konfliktu se staly opakované exkomunikace a vzájemné osočování. Ustaly až s Řehořovou smrtí v roce 1243. Tamtéž, s. 178. Srov. RAPP, Francis, *Svatá říše římská*, s. 165nn.

⁵⁸ Stručně k právní reformě viz např. PENNINGTON, Kenneth, *Decretal Collections 1190-1234*, in HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.), *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX.*, Washington, D. C.: CUA Press, 2008, s. 317. Srov. BARRACLOUGH, Geoffrey, *The Medieval Papacy*, s. 120.

⁵⁹ Tamtéž, s. 130.

⁶⁰ VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 143. Srov. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 67.

všeobecně známy a zůstávaly ještě stále v živé paměti.⁶¹ Již 16. července 1228 se František připojil k zástupu oficiálně uznaných svatých katolické církve.⁶² K samotné skutečnosti stigmat, Františkova viditelného podílu na utrpení Kristově, jimž by z našeho pohledu mohl být přikládán při procesu zásadní význam, se papežství zprvu stavělo poněkud obezřetně. V oficiálních pontifikálních dokumentech nacházíme zmínku o těchto ranách až po téměř deseti letech od Františkova svatořečení.⁶³ Přesto je Řehoř IX. zpětně uvádí jako zvláštní důvod jeho zařazení mezi světců.⁶⁴

Nový světec také vhodně zapadal do papežské politiky, která se intenzivně zaměřovala proti nezkrotnému císaři, představujícímu hrozbu pro koncepci papežské autority, jak ji viděl Řehoř IX.⁶⁵ V nejzřetlivější části jejich soupeření byl sepsán apokalypticky laděný hymnus *Caput draconis*, připisovaný přímo papeži Řehoři IX., kde František vystupuje jako Kristův bojovník, svolávající zástupy proti poslední hlavě draka – Fridrichovi II.⁶⁶ Přestože bychom neměli přeceňovat vliv „papežova“ Františka na mocenský souboj těchto dvou vládců Evropy, je třeba zdůraznit, že v této době do jisté míry narostl papežský vliv v Itálii (zejména Umbrii) na úkor toho císařského, a především byl posílena pozice římského pontifika jako hlavy církve a křesťanské společnosti.⁶⁷

Veškeré další konání papeže Řehoře IX. související s Řádem menších bratří, počínaje Františkovou kanonizací, bylo poznamenáno poněkud ambivalentním postojem vůči odkazu assiského Poverella. Ještě krátce před obřadem svatořečení započala realizace projektu výstavby velkolepé baziliky San Francesco za západní branou města Assisi, věnované počtě budoucího světce. Celou záležitost Svatý stolec svěřil do rukou bratra

⁶¹ Tomáš z Celana uvádí stanovisko papeže a kardinálů „Jako důkaz svatého života tohoto blaženého muže, [...], nemáme zapotřebí žádných zázraků. Vlastníma očima jsme viděli jeho život a takřka rukama jsme se ho mohli dotýkat, a zkoušeli jsme ho ve světle pravdy.“ TOMÁŠ Z CELANA, *První život*, in FP I., s. 172.

⁶² Pozoruhodně o tom hovoří VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 142-147. Nedlouho poté byl svatořečen i otec Řádu kazatelů, Dominik Guzmán. Došlo k tomu však, na rozdíl od Františka, „teprve“ třináct let po jeho smrti.

⁶³ Poprvé se o Františkových stigmatách hovoří v dokumentu *Non minus dolentes*, jedné ze tří bul, jimiž papež deklaroval jejich pravost a zapověděl zpochybňování úcty k nim. HLINKA, Vít, „Ústa svá jsi proti nebi otevřel“, aneb na okraj jednoho papežského pokárání olomouckého biskupa Roberta, in *Studia theologica*, 2014, roč. 16, č. 4, s. 60n.

⁶⁴ „[...] ex tanto miraculo, cum ceteris solemniter probate, causam specialem habuimus, quod ipsum adscriptimus Catalogo Beatorum [...]“ ŘEHOŘ IX., *Non minus dolentes*, in: SBARAGLIA, Giovanni Giacinto (ed.), *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum et Poenitentium a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutis concessa*, Vol. I, Romae: Typis Sacrae Congregationis de propaganda Fide, 1759, s. 213.

⁶⁵ RUNCIMAN, Steven, *A History of the Crusades*, Vol. III, s. 178.

⁶⁶ „Franciscus princeps inclytus/ Signum regale baiulat,/ Et celebrat concilium/ Per cuncta mundi climata, / Contra draconis schismata.“ Přepis části hymnu přebírám ze studie HLINKA, Vít, „Ústa svá jsi proti nebi otevřel“, s. 76, pozn. 54.

⁶⁷ Srov. VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 144-145.

Eliáše z Cortony.⁶⁸ Stavba ve své konečné podobě zahrnovala Dolní baziliku (*Basilica inferiore*) určenou pro konečné uložení světcových ostatků, aby je sem mohly přicházet uctít davy bratří i laických věřících, dále Horní baziliku (*Basilica superiore*) vyhrazenou pro slavné obřady, generální kapituly a papežské mše, a na závěr také přilehlý konvent s papežským palácem.⁶⁹

V roce 1230, ihned po dokončení prvně jmenované části, bylo možné provést slavnostní *translatio*, tedy přenesení ostatků světce z kostela San Giorgio, kde dočasně spočívaly, do nové hrobky. Při této slavnosti příležitosti, 25. května 1230, se vyostřily a poprvé naplno projevíly neshody, které se v prvních letech po kanonizaci začaly v řádu postupně množit, a to zejména mezi menšími bratry a laickými obyvateli Assisi, ale také ve vztahu bratra Eliáše z Cortony a jeho stoupenců k tehdejším vedoucím osobnostem Řádu.⁷⁰ Přesný průběh celého incidentu není vyjasněn, zdá se však, že kvůli vzrůstajícím nepokojům v davu věřících přítomných při slavnostním převozu relikvií, uzavřel bratr Eliáš novou baziliku a s pomocí ozbrojených sil města Assisi zabránil komukoli vstoupit dovnitř.⁷¹ Františkovy ostatky pak uložil v kryptě chrámu na těžko přístupném místě, kde za zapečetěnými dveřmi zůstaly několik staletí.⁷² Řehořova reakce na toto fiasko,⁷³ v podobě buly *Speravimus hactenus*, měla nepříjemné následky jak pro obec Assisi, tak pro Řád menších bratří, na jejichž konvent dolehla tíha interdiktu. K dalšímu rozmnožení kontroverzí došlo o dvě léta později, když čerstvě zvolený generální ministr řádu, bratr Eliáš, rozhodl o spolufinancování pokračující výstavby baziliky ze strany Řádu skrze organizované žebrání a veřejné sbírky ve františkánských provinciích. Protest některých Františkových druhů byl, dalo by se říci, v této situaci na místě: stavba tak velkolepého

⁶⁸ Papež svěřil tento významný úkol navzdory Eliášově pozici v Řádu, z jehož vedení byl v roce 1227 vyhoštěn. Tamtéž, s. 150.

⁶⁹ Srov. např. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 94.

⁷⁰ VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 153.

⁷¹ Existuje hypotéza, podle níž bratr Eliáš přenesl ostatky do nového chrámu tajně o několik dní předem. Ta může být vysvětlena několika různými důvody: snaha skrýt skutečnost, že Františkovo tělo na sobě neneslo stopy stigmat, nebo pokus zabránit nekontrolovatelnému davu věřících opatřit si kousek vlastní relikvie tohoto světce, což nebývalo při tehdejších translacích neobvyklým jevem. Skutečné příčiny jednání Eliáše z Cortony však pro nás stále zůstávají otevřenou otázkou. Srov. Tamtéž, s. 152nn.

⁷² Znovuobjevení světcových ostatků se uskutečnilo 12. prosince 1818. Srov. např. COOPER, Donal, „In loco tutissimo et firmissimo“: The Tomb of St. Francis in History, Legend and Art, in COOK, Robert William (ed.), *The Art of the Franciscan Order in Italy*, Boston: BRILL, 2005, s. 2.

⁷³ Papež nemohl být přítomen při této události kvůli jednáním, které vedl s císařem Fridrichem II. Nechal se však na ceremonii zastoupit třemi legáty. BROOKE, Rosalind B., *The Image of St Francis: Responses to Sainthood in the Thirteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 55.

chrámu by podle jejich slov neměla být iniciativou mužů, kteří se zavázali slibem přísné chudoby.⁷⁴

Kromě porušení vroucného Františkova přání, tedy aby byl posmrtně pohřben v Porciunkule, však pontifik rozhodl ještě jednou a významněji proti vůli muže, kterého tak vroucně obdivoval. Kvůli neshodám v Řádu, v jejichž středu stála otázka, zda jsou Menší bratři povinni zachovávat pokyny uvedené ve Františkově *Odkazu* a také ostatní evangelní rady, které Řehole explicitně neuvádí, bylo do Říma vysláno poselstvo, aby sám papež tuto při rozřešil. Poverellův *Odkaz* ztělesňoval poslední snahy předložit spolubratrům závazná pravidla, která by odpovídala původní nejryzejší představě o jejich společenství.⁷⁵ Zároveň v něm také vroucně povzbuzoval bratry k zachování Řehole a tohoto *Odkazu* a zakázal připojování jakýchkoli poznámek k jejich textům. Bulou *Quo elongati* z 28. září 1230 nicméně papež Řehoř IX. rozhodl proti závaznosti tohoto dokumentu, který byl osobní závětí umírajícího muže,⁷⁶ jenž viděl vlastní dílo v jeho nejnvtřnější podstatě značně pokriveno a taženo směrem, který mu udali jiní. Stejně tak potvrdil, že ostatní evangelní rady se vztahují na bratry pouze natolik, nakolik se jich týkají jako křesťanů.⁷⁷ Řádová řehole Menších bratří tak pozbyla svého autentického významu, který ji spojoval s osobou Františka, a stala se sbírkou příkazů, jejichž „zachování bylo ctnostné a porušení zdrojem hříchu“.⁷⁸

Řehořovo konání bychom pravděpodobně nemohli připsat upadajícímu zájmu o františkánský ideál následování evangelia v plné chudobě po světcově smrti. Jeho úcta k této myšlence i celému řádu a hlavně Františkovi zůstala nadále nezlomná. Bylo však nezbytné zajistit budoucnost tohoto neobyčejného díla. A tak konal, jak uměl – skrze svou papežskou autoritu.

⁷⁴ Prvotní náklady na realizaci tohoto předního architektonicko-uměleckého projektu v soudobé Itálii hradil Svätý stolec, který ale také bulou *Recolentes qualiter* z dubna 1228 vyzval všechny věřící, aby přispívali „na toto i jiná dobrá díla [...]“, aby mohli „dosáhnout radosti a věčné blaženosti“. ŘEHOŘ IX., *Recolentes qualiter*, in FP II., č. 2719. Srov. MICHAELS, Daniel T., Prophecy in Stone: The Exterior Facade of the Basilica of St. Francis in Assisi, in COOK, Robert William (ed.), *The Art*, s. 86.

⁷⁵ *Odkaz* (1226), in FP I., s. 32-34.

⁷⁶ Svě rozhodnutí podložil tvrzením, že *Odkaz* (Závět) „nemohl zavazovat bez souhlasu bratří a hlavně ministrů, protože příkaz se týkal všech; nemohl zavazovat ani svého nástupce, protože není dána vzájemná moc jednoho nad druhým – mají totiž stejnou autoritu“. ŘEHOŘ IX., *Quo elongati*, in FP II., s. 2731.

⁷⁷ Tamtéž, s. 213.

⁷⁸ VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 157.

2 František a papežství v zobrazeních freskového cyklu Horní baziliky San Francesco v Assisi

2.1 Bonaventura z Bagnoregia a okolnosti vzniku *Legendy Maior*

Bonaventura z Bagnoregia (1221-1274), vlastním jménem Giovanni Fidanza, vstoupil do Řádu menších bratří více než dvanáct let po smrti Františka Bernardona.⁷⁹ Jedinou přímou zmínku, která by tyto dva muže spojovala, nalézáme v samotné *Legendě maior*, do jejíhož Úvodu Bonaventura připojil kratičkou vzpomínku o tom, jak byl Františkovou „přímluvou a zásluhami v dětském věku vysvobozen z jícnu smrti“.⁸⁰ Přesnější detaily jeho dětství se nám bohužel nedochovaly. V první polovině 30. let pak nastoupil na studia v Paříži, kde byl veden význačným teologem Alexandrem z Hales.⁸¹ V srpnu 1257 na této univerzitě oficiálně zaujal místo učitele teologie a zároveň s ním i jeho dominikánský současník, Tomáš Akvinský.⁸² Ještě téhož roku jej však kapitula zvolila generálním ministrem Menších bratří.⁸³ Bonaventura, do něž byly vkládány naděje, že vyvede společenství z hlubokého rozkolu, v němž se právě nacházelo, tuto úlohu s jistým zdráháním přijal a plně zaměřil své síly na naléhavou reformu. Ve snaze zajistit Řádu opětovné sjednocení jej následně generální kapitula v Narbonne (1260) požádala o vypracování oficiálního životopisu svatého Františka z Assisi.⁸⁴ Hluboký rozkol, který otrásl strukturou Řádu a postavil jeho členy proti sobě podle přístupu, jaký zaujímal

⁷⁹ Je nesnadné rekonstruovat události Bonaventurova života, a to především před jeho vstupem do Řádu, neboť nejstarší životopisy jsou ztraceny a většina pramenných materiálů pro biografické informace pochází nejdříve z druhé poloviny 14. století. Přesto však známe s jistotou alespoň některá klíčová data: volba generálním ministrem Řádu (1257), datum smrti (1274). Samotný vstup do Řádu se datuje na rok 1238, nebo 1243. Dále k jeho životu srov. např. CULLEN, Christopher M., *Bonaventure*, New York: Oxford University Press, 2006, s. 8-20. Kvalitní přehledovou necizojazyčnou studii, která nám dává nahlédnout do života a díla Bonaventury z Bagnoregia, představuje první kapitola knihy POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Soteriologie a teologie kříže Bonaventury z Bagnoregia*, Brno: L. Marek, 2002, s. 13-44. Ze zahraničních prací srov. např. poměrně rozsáhlejší publikace GILSON, Etienne, *The Philosophy of St. Bonaventure*, New York: St. Anthony Guild Press, 1965. Srov. novější HAMMOND, Jay M., HELLMANN, Wayne, GOFF, Jared (eds.), *A Companion to Bonaventure*, Boston: BRILL, 2014.

⁸⁰ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, Úvod, 3. Z této poznámky však nelze s jistotou vyvozovat žádné další závěry, zda se opravdu osobně setkali, nebo jestli toto uzdravení proběhlo ještě za života Poverella, či po jeho smrti, tedy pouze „na přímluvu“. Ve své *Legendě Minor* pak hovoří přímo o slibu, který jeho matka složila blaženému Františkovi, aby jej vysvobodil ze smrti. K uzdravení tak mohlo dojít spíše po roce 1226. BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Minor – Menší životopis svatého Františka (1260-1262)*, in FP I., VII, 8.

⁸¹ Význačný teolog Alexandr z Hales (1185-1245) je znám především pro časté užití filosofie ve svých teologických spisech. CULLEN, Christopher M., *Bonaventure*, s. 10n.

⁸² Celá záležitost byla zkomplikována nesouhlasnými polemikami, které o rok dříve vyvstaly proti přítomnosti žebavých mnichů na univerzitě a které byly vtěleny do díla Guillema ze Saint-Amour s názvem *De periculis novissimorum temporum*. Svatý stolec toto dílo nakonec odsoudil a potvrdil pozici mendikantů na pařížské univerzitě. POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Soteriologie a teologie kříže*, s. 18.

⁸³ Jeho předchůdce, Jan z Parmy, se vzdal svého úřadu na nátlak kapituly kvůli vážným neshodám v Řádu, které se týkaly přijímání učení Jáchyma z Fiore. Tamtéž, s. 18.

⁸⁴ Srov. např. CULLEN, Christopher M., *Bonaventure*, s. 19.

k odkazu jejich zakladatele, totiž způsoboval, že na obou stranách vznikaly četné životopisy Františka, jež v mnohém přinášely takový obraz světce, jaký nejlépe odpovídal tomu kterému stanovisku.

Na jedné straně konventuálové, kteří tvořili většinu Menších bratří, vcelku smířlivě přijímali transformaci společenství do podoby klasického církevního řádu, ale i působení jednotlivých členů na univerzitní půdě a relativizaci či zmírnění některých Františkem stanovených pravidel týkajících se dodržování chudoby.⁸⁵ Druhá frakce, tzv. spirituálové (někdy nazýváni jako bratříčci), naopak v této záležitosti požadovala přísné dodržování Řehole.⁸⁶ Mnozí z nich se zhlédli v učení Jáchyma z Fiore, které bylo založeno na chiliastické myšlence o třech epochách lidských dějin: věk Otce, věk Syna a věk Ducha svatého.⁸⁷ Třetí a závěrečný věk lidstva měl být charakterizován novým mnišským řádem, od něhož se očekávalo, že zprostředkuje pravé duchovní porozumění a ukončí panování dekadentní církve.⁸⁸ V osobě svatého Františka pak spirituálové rozpoznávali herolda hlásajícího příchod třetího věku, jehož počátek měl připadnout na rok 1260. Ačkoli se toto proroctví, které našlo mohutný ohlas ve všech vrstvách tehdejší společnosti, nenaplnilo podle představ,⁸⁹ zůstali spirituálové i nadále vlivnými hybateli událostí. Zejména jejich otevřený odpor vůči oficiální církevní hierarchii byl později využit jako příhodná zbraň proti strukturám církve, kterou často třímala ruka světských panovníků.⁹⁰

Aby došlo k zamezení dalšího šíření tohoto chaosu, vypracoval Bonaventura na žádost generální kapituly nový Františkův životopis, který měl být očištěn od

⁸⁵ LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 37n.

⁸⁶ I přes svůj nesouhlasný postoj k Římu a jeho papežským privilegiím se dokázali vyvinout v silný proud, a to díky mocné podpoře, kterou získali ve světských kruzích (mocenských, ale i lidových). BARRACLOUGH Geoffrey, *The Medieval Papacy*, s. 131.

⁸⁷ Jáchym z Fiore (1135-1202), cisterciák, který, z touhy po hluboké reformě, založil v kalábrijských horách vlastní klášter zaměřený na mystiku a askezi. Čtvrtý lateránský koncil (1215) odsoudil ve svém druhém kánonu některé jeho trinitologické teze. DENZINGER Heinrich, *Enchiridion symbolorum: definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg: Herder, 1976, 803-808. Přesto však nauka o trojím věku, která prostoupila v druhé polovině 13. století všechny vrstvy křesťanského lidu, koncilem odmítnuta nebyla. Srov. např. POSPÍŠIL, Ctirad Václav, Jáchym z Fiore a jeho teologie dějin, in: *Teologické texty*, 2000, č. 3, s. 122-123. K životu Jáchyma z Fiore srov. POTESTÀ, Gian Luca, *Il tempo dell'Apocalisse*, Roma-Bari: Laterza, 2004. TRONCARELLI, Fabio, *Gioacchino da Fiore. La vita, il pensiero, le opere*, Roma: Città nuova, 2002, 10-32. MCGINN, Bernard, *L'abate calabrese. Gioacchino da Fiore nella storia del pensiero occidentale*, Genova-Milano: Marietti, 2010, 15-35. LERNER, Robert E., *Refrigerio dei santi. Gioacchino da Fiore e l'escatologia medievale*, Roma: Viella, 1995. K františkánské otázce viz PASZTOR, Edith, San Francesco e il cardinale Ugolino nella „Questione francescana“, in *Collectanea franciscana*, 46, 1976, 209-239. ARMSTRONG, R. „Mira circa nos“: Gregory IX's View of the Saint Francis of Assisi, in *Laurentianum*, 25, 1984, 401. DE FRAJA, Valeria, Usi politici della profezia gioachimita, in *Annali dell'Istituto storico italo-germanico di Trento*, 25, 1999, 395-399.

⁸⁸ Srov. LAMBERT, Malcolm, *Středověká hereze*, s. 285-290.

⁸⁹ Při nenaplnění proroctví se datum jednoduše přesunulo na později (dalším očekávaným datem se stal rok 1290). Tamtéž, s. 287.

⁹⁰ Srov. BARRACLOUGH Geoffrey, *The Medieval Papacy*, s. 131n.

jednostranných pohledů a nápomocen oboustrannému smíření. Tento životopis, sepsaný ve dvou podobách (*Legenda maior* a *Legenda minor*),⁹¹ přijala a schválila generální kapitula Řádu v roce 1263. V návaznosti na to vydala o tři léta později příkaz ke zničení veškerých jiných biografických spisů, které o assiském světci pojednávaly.⁹² Bonaventurovo dílo se tak stalo jediným závazným životopisem na několik staletí dopředu. Nový generální ministr Řádu se sice nechal těmito předchozími biografiemi do jisté míry inspirovat, mnoho historiograficky spolehlivých informací však z tohoto spisu vyčíst nelze.⁹³ Konečná podoba díla přináší „oficiálního svatého Františka“ zejména jako duchovního titána a divotvůrce, spolupracujícího s posláním církve a papeže.⁹⁴ Stejně tak celý freskový cyklus Horní baziliky San Francesco v Assisi ve spojení s *Legendou maior*, jako s pramenem své inspirace, už bez ostychu oslavuje Františka jako druhého Krista, jejichž připodobnění bylo nezvratně zpečetěno zázračnými znameními Spasitelova utrpení, které světec na svém těle přijal. Celá koncepce obou děl, upřednostňující mystické akcenty na úkor zdůraznění chudoby, jakoby vzala Poverella z dosahu laických věřících, ale i menších bratří. Byl nyní tím, nad jehož zázraky a životem měl člověk žasnout, ale jehož kroky bylo možno následovat jen stěží.⁹⁵

2.2 Freskový cyklus *Legenda o životě svatého Františka*

Již v předchozí části práce jsme pojednali o tom, že stavba poutního komplexu San Francesco za branami města Assisi započala ještě krátce svatořečením Františka, a to v červenci 1228. O dvacet pět let později byla dokončena a v tomtéž roce (1253) také

⁹¹ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, in FP I, s. 359-460. *Menší legenda*, sepsaná asi v letech 1260-1262, byla určena k liturgickým účelům. BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda minor*, in FP I, s. 461-488.

⁹² Tento příkaz překvapivě neplánoval ušetřit ani papežem objednaný a potvrzený *První životopis* svatého Františka z roku 1229 od autora Tomáše z Celana, ani jeho rozšířenou verzi zvanou *Druhý životopis* (1246/1247). Přesto se nám některé rané biografie (včetně těchto dvou zmíněných) nakonec dochovaly, neboť pokyn ke zničení rukopisů všech legend platil pouze uvnitř Řádu. POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Soteriologie a teologie kříže*, s. 22. Srov. např. SALTER, Emma Gurney, Sources for the Biography of St. Francis of Assisi, in. *Speculum*, 1930, Vol. 5, No. 4, s. 388-410.

⁹³ Srov. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 40.

⁹⁴ VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 215n.

⁹⁵ FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 97. Velmi podnětná je však v tomto případě také poznámka Ctirada Václava Pospíšila, že Františkův životopis „představoval formační materiál první kategorie, a tak nás nepřekvapí, že Serafický doktor (tj. Bonaventura) v reakci na upřílišněné zdůrazňování ideálu materiální chudoby klade velmi velký důraz především na příklad Františkovy pokory“. POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Soteriologie a teologie kříže*, s. 20. Velmi trefně také hovoří o celkové situaci v Řádu po smrti Františka. „Niméně Bonaventura velmi moudře poznamenává, že změny, k nimž v Řádu došlo, jako například rozvoj studií, jsou analogické s pozdějším růstem Kristovy církve, a proto nejenže není správné vidět je jako zradu původního Františkova ideálu, ale spíše jako potvrzení pravosti analogie mezi Františkem a Kristem. Tvzení, že Bonaventura zradil původní ideál svatého Františka, je stejně absurdní jako tvzení, že například Pavel z Tarsu zradil původní ideál Ježíše z Nazareta, kazatele Božího království.“ Tamtéž, s. 15.

vysvěcena papežem Inocencem IV. Fenomenální stavba gotické halové jednolodní baziliky, koncipované tvaru jednoduchého latinského kříže, se velmi brzy stala vzorem pro další františkánské kostely stavěné po celé Evropě.⁹⁶ Především však zaujala suverénní první místo mezi umělecko-architektonickými projekty italského trecenta a její celkové provedení přímo vybízelo k tomu, aby se zde mohlo realizovat velké množství význačných umělců se svými dílnami. Mezi nimi můžeme jmenovat umělecké osobnosti, jako byli například Cimabue, Pietro Cavallini, Jacopo Torriti, Giotto di Bondone, ale také řada neznámých autorů, zejména Maestro di Isacco, Maestro della Cattura nebo Maestro della Pentecoste.⁹⁷ Rozsah této práce nám pochopitelně nedovoluje zabývat se podrobněji okolnostmi vzniku umělecké výzdoby celého komplexu, ani veškerou její přebohatou ikonografií. Pozornost zaměříme pouze na nejslavnější cyklus maleb, zvaný *Legenda o životě svatého Františka*, který byl vyhotoven ve spodních polích stěn hlavní lodi Horní baziliky.⁹⁸

Je nutno zdůraznit, že se zde nebudu zabývat ani komplikovanou otázkou autorství tohoto velkolepého díla. Pokusy o její vyřešení již vydaly na nespočet publikací a odborných studií, přesto však jejich závěry nejsou a zdá se ani nemohou nabýt konkrétnější podoby. Všeobecnějšího souhlasu badatelů dosáhl názor o práci několika skupin umělců (každá pod vedením jednoho mistra), které pracovaly na jednotlivých freskách. Celková koncepce díla, vyznačující se mimořádnou promyšleností a propracovaností, nasvědčuje spolupráci zadavatele (někoho z Řádu) a mistra, který dohlížel na celkový projekt.⁹⁹ Také není možné se zde podrobněji pokoušet o konkretizaci toho, do jaké míry se na projektu podílel samotný Giotto di Bondone, jemuž jsou fresky souhrnně připisovány. Pro přiblížení

⁹⁶ VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 151. Mezi architektonické vzory, které mohly být inspirací pro stavbu baziliky v Assisi, se řadí například katedrály v Remeši a Angers. BROOKE, Rosalind B., *The Image of St Francis*, s. 68-69.

⁹⁷ Srov. např. LUNGI, Elvio, *Giotto e i pittori giotteschi ad Assisi: guida alle opere di Giotto e dei pittori umbri del Trecento nelle chiese e nei musei di Assisi*, Marsciano: La Rocca, 2012.

⁹⁸ Výjevy *Legendy* úzce souvisí o něco dříve realizovanou výzdobou transeptu a apsidy baziliky, která zobrazuje hlavní náměty františkánské spirituality: Krista Ukřižovaného a Oslaveného, Pannu Marii, anděly a apoštoly. MITCHELL, Charles, *The Imagery of the Upper Church at Assisi*, in *Giotto e il suo tempo*. Roma: De Luca, 1971, s. 120. O něco mladší paralelu k *Legendě* nalézáme na zdech florentské kaple Bardiů, která je součástí baziliky Santa Croce. Soubor sedmi freskových vyobrazení událostí ze života svatého Františka je jasným odkazem na assiský cyklus, neboť kromě samotných námětů vykazuje zřetelné figurálně a architektonicko-kompoziční podobnosti. Autorství díla, jehož datace se pohybuje kolem roku 1325, se připisuje opět Giottovi di Bondone. V téže kapli je taktéž umístěno známé retabulum obsahující další důležité ikonografické motivy ze života světce. THOMPSON, Nancy M., *Cooperation and Conflict: Stained Glass in the Bardi Chapels of Santa Croce*, in COOK, William R. (ed.), *The Art*, s. 258. Srov. např. GARDNER, Julian, *Giotto and His Publics: Three Paradigms of Patronage*, Cambridge: Harvard University Press, 2011, s. 47-79. Nelze také opomenout další paralelní dílo, jímž je Giottův deskový oltář pocházející z konce 13. století, původně umístěn v chrámu San Francesco v Pise, jehož čtyři výjevy odkazují k assiské *Legendě*. Srov. Tamtéž, s. 17-45.

⁹⁹ FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 92.

této rozsáhlé problematice uvedu odkazy na několik příhodných studií,¹⁰⁰ nicméně se nadále, po vzoru Chiary Frugoni,¹⁰¹ uchýlím ke zjednodušujícímu kroku, kdy pro pracovní účely nám bude Giotto ekvivalentem k osobě autora celého cyklu.

Další ne příliš snadno zodpověditelnou otázkou je otázka data zhotovení *Legendy o životě svatého Františka*,¹⁰² jejíž řešení komplikuje mnoho faktorů. Objednání tohoto cyklu se obvykle pojí s pontifikátem Mikuláše IV. (1288-1292), prvního františkánského papeže.¹⁰³ Jako nejčastěji vyzdvihovanou charakteristiku jeho pontifikátu bychom mohli uvést především umělecko-mecenášskou aktivitu, která se zhmotnila především v přepracování výzdoby římských bazilik – Svatého Jana v Lateránu a Panny Marie Sněžné.¹⁰⁴ Hned po svém nástupu zamýšlel bulou *Reducentes ad Sedulae* (1288) zajistit finanční pomoc pro opravu a zlepšení stávající výzdoby Baziliky San Francesco v Assisi.¹⁰⁵ Jeho osobou, coby údajným zadavatelem obrazového cyklu svatého Františka, byla při pozdějších konfliktech zaštiťována oprávněnost pokračování na této freskové výzdobě, proti níž ostře vystupovala frakce spirituálů.¹⁰⁶

System umístění obrazů *Legendy* primárně vychází z funkce Horní baziliky, jež byla určena pouze pro oficiální ceremonie. Menší bratři, popřípadě i přítomný pontifex,

¹⁰⁰ Z mnoha studií, souvisejících s touto problematikou, viz např. OFFNER, Richard, Giotto, Non-Giotto, in *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 1939, Vol. 74, No. 435, s. 258-269. OFFNER, Richard, Giotto, Non-Giotto-II, in *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 1939, Vol. 75, No. 438, s. 96-113. MURRAY, Peter, Notes on Some Early Giotto Sources, in *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1953, Vol. 16, No. 1/2, s. 58-80. Srov. MATHER, Frank Jewett Jr., Giotto's St Francis Series at Assisi Historically Considered, in *The Art Bulletin*, 1943, roč. 25, č. 2, s. 97-111.

¹⁰¹ FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 92. Doplnující studie k tomuto tématu srov. např. SMART, Alastair, The St Cecilia Master and His School at Assisi – II, in *The Burlington Magazine*, 1960, roč. 102, č. 691, s. 430-439.

¹⁰² Jako jeden z nejvýraznějších záchytných bodů pro dataci vytvoření freskového cyklu bývá často uváděno svědectví prvního obrazu s názvem *Pocta prostého muže*, na němž badatelé rozpoznali rozestavěnou věž budovy Palazzo del Comune v Assisi, která byla podle všeho dokončena v roce 1305. Obraz proto datují před tento letopočet. Avšak i zde vyvstávají rozličné námitky, které se snaží poukázat na druhotnou roli architektury u zobrazení assiského cyklu. K otázce tzv. assiského problému, srov. např. MURRAY, Peter, Notes on Some Early Giotto Sources, s. 70n. Srov. WESSELOW, Thomas de, The Date of the St Francis Cycle in the Upper Church of San Francesco at Assisi: The Evidence of Copies and Considerations of Method, in COOK, William R. (ed.), *The Art*, s. 113-168. WHITE, John, *Art and Architecture in Italy, 1250 to 1400*, Baltimore: Penguin Books, 1966, s. 227-232. WHITE, John, The Date of „Legend of St Francis“ at Assisi, in *The Burlington Magazine*, 1956, roč. 98, č. 643, s. 344-351. Srov. BINSKI, Paul, The Patronage and Date of the Legend of St Francis in the Upper Church of S. Francesco at Assisi, in *The Burlington Magazine*, 2009, roč. 151, č. 1279, s. 663-665.

¹⁰³ Mikuláš IV., vlastním jménem Jerome (Girolamo) Masci, nastoupil po téměř roční sedisvakanci, která nastala po smrti pontifika Honorio IV. (1285-1287). HOURIHANE, Colum P. (ed.), *The Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*, Vol. 2, New York, Oxford University Press, 2012, s. 441n.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 441. Srov. WHITE, John, *Art and Architecture*, s. 100. Na mozaice v apsidě Panny Marie sněžné můžeme nalézt vyobrazení samotného donátora – papeže Mikuláše IV. OSBORNE, John, A Possible Colonna Family Stemma in the Church of Santa Prassede, Rome, in BOURDUA, Louise, GIBBS, Robert (eds.), *A Wider Trecento: Studies in 13th- and 14th-Century European Art Presented to Julian Gardner*, Leiden: BRILL, 2011, s. 27.

¹⁰⁵ COOPER, Donal, „In loco tutissimo et firmissimo“, s. 29n.

¹⁰⁶ WESSELOW, Thomas de, The Date of the St Francis Cycle, s. 164.

vstupovali přímo z transeptu, a právě proto byl také první obraz cyklu umístěn přímo vedle křížení hlavní a příčné lodi, nikoli u hlavního vstupu, kudy vchází dnešní návštěvník.¹⁰⁷ Následně pokračoval po celém obvodu lodi přes vnitřní stranu průčelí a protilehlou stěnu. Cyklus završil obraz *Osvobození Petra z Alife*, vyhotovený přesně naproti prvnímu poli. Z celkových dvaceti osmi vyobrazení budou pro naše účely předložena pouze ta, která souvisí s tématem vztahu Františka z Assisi ke třem pontifikům, tedy: *Sen Inocence III.*, *Potvrzení Řehole*, *Kázání před Honoriem III.*, *Sen Řehoře IX.*¹⁰⁸ Kvůli již zmíněné velmi ucelené struktuře cyklu pochopitelně není možné jednotlivé výjevy vytrhovat z kontextu celého propracovaného programu. Pojednání se tedy bude zabývat i propojením s ostatními freskami *Legendy*.¹⁰⁹ První fáze každého rozboru bude věnována čistě ikonografickému popisu díla, po němž přejdeme k interpretaci.

Na závěr obecného pojednání je nezbytné krátce pohovořit o způsobu interpretace assiského cyklu o svatém Františkovi. Pohlížíme-li na tento freskový cyklus v rámci vnitřního architektonického členění celé baziliky, neměl by naší pozornosti uniknout ani způsob uspořádání jeho scén. Stěny hlavní lodi jsou v pravidelných intervalech horizontálně protínány svazkovými příporami, a tím děleny do jednotlivých polí. V každém poli se pak nachází skupina zpravidla tří spolu souvisejících zobrazení (výjimku tvoří obrazy 10 až 19, které vytváří dvě čtveřice a dva samostatné obrazy, vyhotovené na vnitřní straně průčelí chrámu). Mezi jednotlivými freskami uvnitř každé skupinky existuje záměrná spojitost, kterou odhaluje až pozornější analýza.¹¹⁰ Jedna z teologicky nejhlubších interpretací se nám odkrývá při „čtení“ událostí *Legendy* ve světle Bonaventurova spisu *Itinerarium mentis in Deum* (1259).¹¹¹ V tomto díle hovoří autor o třech stupních kontemplanace neboli putování duše k Bohu. Pokud bychom se uchýlili k hrubému zjednodušení, aniž bychom toto zjednodušení jakkoli ztotožňovali s celkem, mohli bychom zmíněné tři stupně shrnout následovně: v prvním kroku kontemplanuje lidská mysl Boha z vnějších, časných věcí (skrže stvoření); druhým stupněm je kontemplanace vnitřní – vidět

¹⁰⁷ Srov. např. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 94n.

¹⁰⁸ Překlady názvů fresek jsou v této práci záměrně uvedeny v co nejjednodušší podobě. Jako podklad sloužily názvy obrazů uvedené v italské publikaci FILIPPETTI, Roberto, *Francesco secondo Giotto*, Castel Bolognese: Itaca, 2013.

¹⁰⁹ Nemalá souvislost existuje také mezi obrazy *Legendy* a freskami horních nástěnných polí hlavní lodi, které chronologicky zobrazují klíčové starozákonní a novozákonní motivy, počínaje „Oddělením světla od tmy“ až po „Letnice“. V této práci je zmíníme pouze okrajově.

¹¹⁰ Uvedenou teorii názorně použijeme pouze u prvního zobrazení. K interpretaci dalších skupin fresek viz MITCHELL, Charles, *The Imagery of the Upper Church*, s. 113-134.

¹¹¹ Toto dílo představuje klíč k porozumění *Legendě Maior*, ale také k výkladu Giottových fresek. Český překlad spisu viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav (ed.), BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Putování mysli do Boha: Itinerarium mentis in Deum*, Praha: Krystal OP, 1997. Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Soteriologie a teologie kříže*, s. 167-206.

obraz Boží skrze sebe a v také sobě; na třetím a posledním stupni duše shlíží na sebe samu jakoby Božím pohledem.¹¹² Tato triáda se promítá do celé struktury freskového cyklu o svatém Františkovi v Horní bazilice, a ačkoli její stopy postupně s příběhem slábnou, objasňuje nám výběr a uspořádání jednotlivých epizod.¹¹³

2.3 Freska 6: Sen Inocence III.

2.3.1 Ikonografický popis

Scéna (viz Příloha č. 1), přibližně v půli rozdělená, zobrazuje dvě roviny: rovinu skutečnou a rovinu snovou. První jmenované náleží prostor pravé části fresky. Za poodhrnutým závěsem je nám dovoleno nahlédnout do papežské komnaty,¹¹⁴ kde vidíme Inocence III., který, oděn do papežského roucha a s tiárou na hlavě, pokojně odpočívá na lůžku.¹¹⁵ U nohou jeho postele pak sedí dva služebníci (*cubicolari*),¹¹⁶ jeden dřímající a jeden bdící, kteří stráží papežův spánek. Levá část obrazu pak vykresluje papežův sen: Lateránská bazilika je hrozivě nakloněna, jakoby se měla zhroutit přímo na odpočívajícího Inocence a jeho dva strážce. Papežská majestátnost a moc by nezmohla nic proti pádu chrámu, který se zdá nevyhnutelný, nebýt jistého muže oděného v prostém mnišském rouchu, který podpírá baziliku ve staticky klíčovém místě.

Tímto odvážným mladým mužem je pochopitelně František. Zlatá a karmínová barva vévodící papežské komnatě, ať už se jedná o rouchu samotného pontifika, nebo o množství bohatých příkrývek a závěsů, umocňují kontrast mezi tímto skromně oděným mladíkem a trojicí mužů z papežského paláce. Bosý Poverello v zemitě hnědém šatu s kapucí, na bedrech přepásán bílým zauzlovaným provazem, se svatozáří kolem tonzurované hlavy, pravou rukou a pravým ramenem podpírá architráv papežské baziliky, zatímco levou ruku má vloženou v bok. Přesně vy výši tohoto mozaikou zdobeného architrávu je umístěn Františkův obličej, čímž jakoby doplňoval dvojici světců (Janů??), kteří jsou zde v kruhových medailonech zobrazení. S neochvějně pevným výrazem ve tváři

¹¹² Srov. MITCHELL, Charles, *The Imagery of the Upper Church*, s. 123n.

¹¹³ Tamtéž, s. 124nn.

¹¹⁴ Námět okřídlených stvoření vévodících střeše architektonicky provedeného baldachýnu, který představuje papežskou komnatu, výrazně odkazuje na antické vzory. Vyobrazení podobných figur najdeme například v interiéru antického domu Villa di Livia, situovaném několik kilometrů severně od Říma. Srov. REBOLD BENTON, Janetta, *Some Ancient Mural Motifs in Italian Painting around 1300*, in *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 1985, roč. 48, č. 2, s. 156nn.

¹¹⁵ Elvio Lunghi poukazuje na analogii mezi vzhledem spícího Inocence III., muže s precizně oholenou tváří a hranatou čelistí, a podobou papeže Mikuláše IV., vyobrazeného Jacopem Torritim v apsidě římské baziliky Panny Marie Sněžné, která má být poctou tomuto františkánskému papeži, který měl přispět na vyhotovení *Legendy svatého Františka*. LUNGI, Elvio, *Giotto e i pittori giotteschi ad Assisi*, s. 108.

¹¹⁶ Srov. FILIPPETTI, Roberto, *Francesco secondo Giotto*, s. 32.

hledí kamsi vzhůru, ven z obrazu,¹¹⁷ aniž by vykazoval jakékoli známky námahy z tíhy, která na něj dopadá. A ačkoliv tento svatý muž spočívá pevně oběma nohama na půdě chrámu výrazně se naklánějícího na stranu, on sám stojí zpříma, bez zakolísání. Svou postavou tak tvoří „živý sloup“, který hroutící se budově chybí a který nyní zajistí její stabilitu. Jediné dveře baziliky, které jsou zde znázorněny, zůstávají otevřeny dokořán, takže pozorovatel může získat dojem, že bratr František odtud právě vyšel, aby budovu podepřel. Spánek papeže nakonec nemusí být vlastně vůbec narušen, neboť tento rozhodný muž má naši plnou důvěru, že nenechá stavbu padnout.

2.3.2 Interpretace

Scéna s hroutící se Lateránskou bazilikou,¹¹⁸ o níž nyní pojednáváme, zakončuje druhou trojici fresek *Legendy o životě svatého Františka*. Společně sem patří zobrazení třech událostí, které se odehrály mezi jeho konverzí a potvrzením první Řehole: *Modlitba v San Damianu*, *Zřeknutí se světských statků* a *Sen Inocence III*. Abychom pronikli do jejich vzájemné spojitosti, využijeme výše zmíněného interpretačního klíče, kterým je koncepce spisu *Itinerarium mentis in Deum*. V prvním kroku (tj. poznání Boha ve stvoření) se Františkovi v polorozpadlém kostelíku svatého Damiána dostává příkazu, aby opravil Boží chrám. Mladík dané nařízení pochopí materiálně a pouští se do opravy tohoto zpustlého místa. Druhý stupeň (tj. zvnitřnění prvotního poznávání Boha a vnímání jeho obrazu skrze sebe a v sobě) odpovídá situaci, kdy se František vzdává světských věcí a o něco později začíná vytvářet společenství hlásající evangelium. A konečně třetí obraz, jenž je spojen s prvním skrze námět poškozené stavby, ukazuje Poverella podpírajícího již ten pravý chrám, k němuž se měl vztahovat původní příkaz, a tím je sama chátrající církev.¹¹⁹

¹¹⁷ Filippetti také ve své monografii poukazuje na skutečnost, kterou lze spatřit jen v případě, že se díváme na druhou trojici fresek *Legendy* současně: pohled mladého Františka na všech třech vyobrazeních směřuje do jednoho společného místa – na ruku Boží (manus Dei), která vystupuje z oblaků prostřední fresky a žehná Františkovi při jeho skutku zřeknutí se světských statků. Tamtéž, s. 26-27.

¹¹⁸ Námět Inocencova snu se objevuje v italském umění 13. století velmi zřídka. V samotné bazilice San Francesco jsou umístěny ještě další dvě spodobení Františka podpírajícího klesající baziliku: jedno, značně poškozené, se nachází na fresce v Bazilice inferiore a druhé je na vitrážovém okně Baziliky superiore. Giottovo zobrazení se od nich mírně liší, neboť ukazuje nový portikus Lateránské baziliky, který nechal přestavět papež Mikuláš IV. MURRAY, Peter, Notes on Some Early Giotto Sources, s. 70nn. Giotto di Bondone vyobrazil tuto scénu také na oltární predelle kostela San Francesco v Pise, která je nyní uložena v Louvre. Výjev zde obohatil o postavu apoštola Petra, zatímco Františka umístil oběma nohama na zem, ne do prostoru postika, jak to vidíme v Assisi. Tamtéž, s. 73. Srov. GARDNER, Julian, *Giotto and His Publics*, s. 33nn. Srov. také FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 114-116.

¹¹⁹ Srov. MITCHELL, Charles, *The Imagery of the Upper Church*, s. 126.

V posledním stupni se nám tedy vyjevuje František jako ten, kým je v Božích očích od samého počátku.¹²⁰

Výchozí text pro Sen Inocence III. musíme hledat na samém konci třetí kapitoly Bonaventurovy *Legendy Maior*. Již v první kapitole práce jsme hovořili o třech zjeveních, která provázela událost cesty Františka a jeho společníků do Říma, a která hrála různé role: ujištění v pochybnosti, potvrzení zamýšleného rozhodnutí, ale i napravení unáhleného činu. Sen papeže Inocence však zaujímá výsadní postavení mezi ostatními zjevenými. Poté, co stoupl počet Františkových následovníků na jedenáct, přicházejí společně k Svatému stolci s žádostí, aby jim schválil jejich životní řeholi. Z textu vyplývá, že papež byl žádosti nakloněn, ale prozatím k ní, kvůli pochybnostem některých kardinálů, nesvolil. Známa argumentace kardinála Jana od svatého Pavla, přestože velmi podnětná,¹²¹ nevedla ještě k závěrečnému rozhodnutí. Rozptýlit nejistotu měl až sen samotného Inocence III., díky němuž pontifex „povolil, oč bylo žádáno, ale slíbil povolit ještě více“:¹²²

„Viděl ve snu – jak vyprávěl – lateránskou baziliku, jak se již téměř boří, a jakéhosi chudického člověka, nepatrného a opovrženého, který ji vlastními zády podepřel a držel, aby se nezřítla. „Opravdu,“ řekl, „on to je, kdo skutkem i naukou podepře církev.“ Od té chvíle naplněn zvláštní zbožností ve všem se přiklonil k jeho prosbě a Božího sluhu vždy miloval zvláštní láskou.“¹²³

Lateránská bazilika („Matka a hlava všech kostelů Města a Světa“), která je katedrálou papeže, tj. biskupa města Říma, představuje v tomto pojetí hroutící se církev.¹²⁴ Aby nedošlo ke katastrofě, je na Inocenci III., aby skrze toto Boží vnuknutí rozpoznal

¹²⁰ Podle Ch. Frugoni se jedná o jakýsi uzavřený kruh: František podporuje církev, která naopak pomáhá Řádu a Františkovi tím, že jej glorifikuje a udržuje zbožnost k němu skrze cyklus fresek, který nechává vyhotovit papež Mikuláš IV. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 115n.

¹²¹ Viz výše.

¹²² BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, III, 10. Pro srovnání uvádím také vlastní rekonstruované nadpisy jednotlivých obrazů, který vycházely z textu Legendy, ale z praktických důvodů byly mírně jazykově upraveny: „Quomodo papa videbat Lateranensem basilicam fore proximam iam ruinae, quam quidam pauperculus, scilicet beatus Franciscus, proprio dorso submisso ne caderet, sustentabat.“ (Jak papež viděl hroutící se Lateránskou baziliku, kterou nějaký chudý muž, což byl blahoslavený František, podepřel vlastními zády, aby nespada.) Tyto texty, z velké části rekonstruované, přebírám z publikace CH. Frugoni, která naopak čerpala z B. Mariangeliho a N. D’Acunta. Srov. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 188.

¹²³ Tamtéž. Bonaventurův popis snu Inocence III. je téměř totožný s výkladem této epizody u Tomáše z Celana, od něhož pravděpodobně čerpal. Srov. TOMÁŠ Z CELANA, *Druhý životopis*, in FP I., s. 198. Předchozí životopis Tomáše z Celana, *Vita prima*, však nezmiňuje ani pontifikův sen, ani jakékoliv zdráhání vyhovět Františkově žádosti. Srov. TOMÁŠ Z CELANA, *První život*, in FP I., s. 122. V Assiské legendě tří druhů (sepsané po roce 1276) již přímo čteme, že hroutící se Lateránskou baziliku podepřel „nepatrný a opovržený mnich“. Srov. *Assiská legenda tří druhů*, in FP I., s. 513.

¹²⁴ Stejně jako první freska celého cyklu, poskytuje *Sen Inocence III.* podle badatelů jisté vodítko k dataci díla. Jako *terminus post quem* by mohl sloužit rok 1288, neboť tehdy začal papež Mikuláš IV. s opravami Lateránské baziliky. Zobrazení tohoto chrámu (včetně jeho renovovaných částí) v *Legendě* na jeho úsilí s velkou pravděpodobností odkazuje. WESSELOW, Thomas de, *The Date of the St Francis Cycle*, s. 126.

úlohu Poverella, který má pomoci církvi „skutkem i naukou“. Samotné zobrazení postavy světce skrývá několik specifických znaků, podstatných pro úplnější pochopení koncepce díla. Autor umístil Františka přímo do prostoru chrámového portika – tedy zasadil jej oběma nohama pevně do církve – aby její opora nebyla jakousi cizorodou pomocí, ale přicházela zevnitř jí samotné.¹²⁵ Světec je pevnou součástí církevní ortodoxie, nevzpírá se, ale pomáhá na svých ramenou nést břímě její zodpovědnosti.¹²⁶ Také symboly mnišství (hábit a tonzuru), kterými je František vybaven, jej již dopředu připodobňují členům oficiálních církevních řádů. Přesto však není tajemstvím, že sám světec se nikdy netoužil stát řeholníkem ani knězem, stejně jako nezamýšlel vytvořit nový řád.¹²⁷ Freska již takto předjímá jeho budoucí klíčovou roli v křesťanském společenství. Nehledíme zde na člověka „nepatrného a opovrženého“: jeho roucho ještě sice odkazuje k chudobě, kterou si zvolil za svou paní,¹²⁸ tvář a postoj muže z Assisi jsou však již rysy zachránce a „živého sloupu“ církve, analogicky poukazujícího na Ježíše Krista, úhelný kámen Božího Chrámu (Ef 2, 20-22).¹²⁹

Snící papež Inocenc má být tedy tím, kdo tomuto vidění seslanému od Boha porozumí a rozpozná jeho cenu pro budoucí existenci církve, která mu byla od Krista svěřena. Je zřejmé, že rozhodující úlohu, jež mu v záležitosti schválení způsobu života menších bratří náležela, nelze připisovat pouze legendistické formě zpracování Františkova příběhu. Již dříve jsme hovořili o Inocencově schopnosti správně vyhodnotit situaci a adekvátně zasáhnout v podstatné chvíli ve prospěch církve. Podle freskového cyklu však konečné rozhodnutí přijmout žádost Poverella a jeho druhů nepochází z racionální argumentace nebo z vytríbeného smyslu pro odhadnutí situace. Papež zde souhlasí s Řeholí bratří, neboť mu sám Bůh skrze zázračné znamení odkryl kousek plánu, který se svou církví má.

¹²⁵ Srov. např. FILIPPETTI, Roberto, *Francesco secondo Giotto*, s. 32.

¹²⁶ I na tomto výjevu můžeme vnímat odraz snahy o sjednocení rozvráceného Řádu. Spirituálové, vzpírající se církevní hierarchii, by měli stejně jako František, jehož odkaz svým způsobem tak urputně hájí, stát oběma nohama na půdě církve.

¹²⁷ Srov. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 59.

¹²⁸ František „zaměřil svou mysl i snahu na to, aby se s paní Chudobou zasnoubil věčnou láskou.“ TOMÁŠ Z CELANA, *Druhý životopis*, in FP I., s. 218.

¹²⁹ Srov. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 115. V ústraní nezůstává ani analogie s postavou starozákonního siláka Samsona. Srov. FILIPPETTI, Roberto, *Francesco secondo Giotto*, s. 32.

2.4 Freska 7: Potvrzení Řehole

2.4.1 Ikonografický popis

Sedmá freska (viz Příloha č. 2), počáteční obraz třetí trojice, nás časově přenesla ve Františkově příběhu o pouhých několik týdnů dál za předchozí událost. Právě se nacházíme v audienční síni papežského paláce, kde se stáváme svědky slavnostního okamžiku potvrzení Řehole. Opět můžeme vnímat na scéně pozoruhodný kontrast: dvě zcela odlišné skupiny mužů stojí proti sobě, spojeny jedinou věcí – listinou. V pravé části sálu se kolem nejvyššího pontifika shromáždili zástupci papežského dvora. Tito vznešeně vyhlížející preláti upírají své zraky na dvanáctičlennou skupinu tonzurovaných mužů oděných v hnědých mnišských kutnách, kteří přišli se svou mimořádnou žádostí a nyní klečí na kolenou před nimi, nejvyššími představiteli pozemské církve.¹³⁰ Obě tato přítomná seskupení tiše a nehnutě, jakoby bez dechu, sledují jediné dění, které se na obraze odehrává: František, mírně vydělen ze skupiny svých spolubratrů, přijímá svitek z ruky Inocence III., který je usazen na vyvýšeném trůně a všechny přítomné svou postavou nápadně převyšuje.¹³¹ Papež na rozdíl od Františka třímá listinu pevněji, zatímco světec ji svou rukou pouze jemně přidržuje, jakoby nad ní měl menší moc než Kristův náměstek. Mírně pozdviženou pravicí zároveň Inocenc žehná Poverellovi, ale i všem klečícím mužům, kteří před něj předstoupili. Obsah předávaného svitku hlásá tento nápis:

„Quae talis est regula et vita minorum fratrum silicet domini nostri Jesu Christi sanctum evangelium observare vivendo in obedientia sine proprio et in castitate.“¹³²

Františkovi se zračí v tváři pokoj a nepatrný úsměv, když hledí na papeže a s jednou rukou na srdci od něj přijímá vytoužený dokument. Stejně tak jeho následovníci, pohroužení do ustavičné modlitby, symbolizované jejich sepjatýma rukama, nespouští oči z Inocence, který právě rozhoduje o budoucí existenci jejich společenství. Není

¹³⁰ Autor obrazu skryl tváře některých bratří za hlavy jiných, čímž zachoval jistou anonymitu. Nicméně ty obličejy, které jsou divákovi zřetelné, vykazují výrazné známky individuality jednotlivých bratří. Srov. např. OFFNER, Richard, Giotto, Non-Giotto-II, s. 102. Tváře mužů z papežského dvora jsou nám naopak všechny jasně zřetelné.

¹³¹ Oděv papeže je v tomto případě, na rozdíl od předchozího obrazu, poněkud slavnostnější. Vyobrazení Inocence v liturgickém rouchu s palliem, které mu spočívá na ramenou, zdůrazňuje jeho úřad jako pastýře církve. Sám papež Inocenc III. v době svého pontifikátu upravil pravidla pro nošení pallia na základě doktríny o plnosti moci papeže (*plenitudo potestatis*), který má nosit pallium vždy a všude, a částečné starostlivosti ostatních biskupů církve (*pars sollicitudinis*), jejichž oprávnění pro nošení této insignie se vztahuje pouze na určité dny a taktéž pouze na jejich diecézi, pro níž obdrželi církevní jurisdikci. Srov. SCHOENIG, Steven A., *Bonds of Wool: The Pallium and Papal Power in the Middle Ages*, Washington, D. C.: CUA Press, 2016, s. 443-447.

¹³² Nápis je poměrně obtížně čitelný. Plné znění viz např. LUNGHI, Elvio, *Giotto e i pittori giotteschi ad Assisi*, s. 110.

nezajímavé, že nejvyšší pontifex s jistou dávkou přezíravosti směřuje svůj pohled kamsi za nově ustanovené Menší bratry, směrem k předchozímu obrazu. Jistě v tom nemůžeme hledat žádné známky pohrdání, či opovržení, spíše snad záměr autora fresky naznačit skutečnost, že potvrzení Řehole proběhlo na základě předchozího vidění do budoucna příslibeného užitku, které má Inocenc v tomto klíčovém momentu opět před očima.

Při pohledu na papežovy stoupence si můžeme všimnout dalších pozoruhodných detailů. Jeden z přítomných kardinálů, lehce pozvedá ruku, jakoby chtěl ještě něco poznamenat, nebo samotný čin zadržet. Inocencovo rozhodnutí je však již nezvratné a udělené požehnání není možné vzít zpět.¹³³ Za trůnem také rozpoznáváme dva *cubicolari*, kteří nám díky předchozímu obrazu nejsou neznámí. Tato dvojice zdánlivě nevýznamných služebníků, stojící za svým pánem při potvrzení Řehole mužů z Assisi, hraje úlohu anonymních, avšak důležitých svědků obou událostí: papežova snu, ale i svolení, které na jeho základě právě uděluje.

2.4.2 Interpretace

Text, z něhož v tomto případě vycházíme, bezprostředně navazuje na výše zmíněný úryvek z konce třetí kapitoly *Legenda maior*:¹³⁴

„Od té chvíle naplněn zvláštní zbožností ve všem se přiklonil k jeho prosbě a Božího sluhu vždy miloval zvláštní láskou. Nejenže povolil, oč bylo žádáno, ale slíbil povolit ještě více. Schválil řeholi, vydal ustanovení o kázání pokání a všem bratřím laikům, kteří doprovázeli Božího sluhu, přikázal vystříhat malé věnečky, aby Boží slovo svobodně kázali.“¹³⁵

Je zřejmé, že se při rozklíčování průběhu pobytu dvanácti mužů z Assisi v Římě nesmíme nechat ukonejšit uvedenými slovy Bonaventury z Bagnoregia, která jsou přizpůsobena celkovému konceptu jeho práce. Audience u papežského dvora a schválení žádosti se již z pouhé logiky věci nemohly vyhnout jistým komplikacím. Doba, kterou si zvolili pro předložení svých požadavků, nepřála podobným hnutím odvolávajícím se na přísnou chudobu a návrat k evangelní prostotě. František s bratry přicházeli do Říma jen malou chvíli poté, co strach z rozšíření ideologií některých heretických skupin dohnal nejvyšší hlavu křesťanstva na zemi, aby vyslala první kručiatu „do vlastních řad“. A tato

¹³³ Stejně jako je nezvratné bylo Izákovo požehnání Jakobovi, které zobrazuje horní freska. Srov. NEFF, Amy, *Lesser Brothers: Franciscan Mission and Identity at Assisi*, s. 682nn.

¹³⁴ Rekonstrukce původního nápisu: „Cum papa approbavit regulam et dedit de poenitentia praedicanda mandatum et fratribus, qui sanctum fuerant comitati, fecit coronas fieri ut verbum Dei predicarent.“ (Papež schválil Řeholi a dal svolení kázat pokání; a bratry, kteří doprovázeli Františka, nechal tonzurovat, aby mohli hlásat Boží slovo). FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 188.

¹³⁵ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, III, 10.

stále čerstvá zkušenost nemohla příliš přidávat příchozím mužům na důvěryhodnosti. Bylo nezbytné, aby jim již k samotnému papežskému slyšení napomohli assiský biskup Guido a kardinál Jan Colonna. Pochopitelná skepse vyjádřená kardinály a papežem nad Františkovou řeholí, sestavenou s několika evangelijních úryvků, se jistě nedala jednoduše rozptýlit. *Legenda maior* neskrývá tyto pochybnosti, vykresluje však papeže jako toho, který se téměř od počátku k Poverellovu přání přiklonil, s ohledem na výtky kardinálů však povolení hned neudělil.¹³⁶ Po výše zmiňovaném argumentu kardinála Jana nakonec papež Inocenc přistoupil k uznání těchto dosud bezprecedentních požadavků a ústně schválil jejich Řeholi.

V této záležitosti narážíme na pozoruhodný anachronismus, který byl autorem zasazen do freskového vyobrazení. Inocenc III. zde třímá v ruce listinu, která cituje počáteční slova nikoli Františkem sestaveného textu z roku 1210, ani *Nepotvrzené řehole*, která k němu měla svou podobou nejbližší, ale *Řehole*, již v roce 1223 schválil papež Honorius III.¹³⁷ Odůvodnění této záměny se nám objasňuje při pohledu na situaci v církvi po roce 1215. Kvůli zákazu ustanovování nových řádů, který byl prosazen na Čtvrtém lateránském koncilu, a který byl následně v roce 1223 františkánskou Řeholí porušen, vyvstala snaha ztotožňovat ústní souhlas Inocence III. se schválením, které Řeholi udělil až jeho nástupce Honorius III.¹³⁸ V očích pozorovatele cyklu Baziliky San Francesco měl být Řád patřičně ustanoven v roce 1210. Na jakékoliv pochybnosti o jeho Řeholi nezbylo žádné místo.

Všech dvanáct mužů, kteří na obraze pokorně předstupují před nejvyššího pontifika a jeho rádce, tvoří velmi celistvou jednotku. Stejně oděvy a držení těla mají symbolizovat klíčovost jednoty a nerozdělitelnosti pro společenství Menších bratří, které od doby Františkovy smrti procházelo tak hlubokým rozkolem. Tato celistvost však neměla smazat individualitu jednotlivých členů Řádu, kterou Giotto vepsal do tváří klečících mužů.

¹³⁶ Pochybnosti některých prelátů jakoby v tomto pojetí ztělesňoval kardinál stojící za papežským trůnem, který pozdvihá svou ruku v odmítavém gestu. Hlavní životopisné legendy se shodují v hlavní výtce proti potvrzení Františkovy řehole: způsob života jeho společenství se v očích Svatého stolce zdál být nad lidské síly. Srov. BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, III, 8. TOMÁŠ Z CELANA, *Druhý životopis*, XI, 16.

¹³⁷ Pro úplnost je nutno dodat, že svitek obsahuje slova buly *Solet annuere* (1223), která zahrnovala Řeholi Menších bratří a zároveň ji potvrzovala. „Tato (Řehole) je taková: Řehole a život Menších bratří jest: zachovávat svaté evangelium našeho Pána Ježíše Krista životem v poslušnosti, bez vlastnictví a v čistotě.“ HONORIUS III., *Solet annuere*, in FP II., s. 204n. Počáteční slova *Nepotvrzené* a *Potvrzené řehole* se liší pouze v označení bratří: prvně zmíněná uvádí „istorum fratrum“ (tj. těchto bratří), zatímco druhá praví „minorum fratrum“ (tj. menších bratří). NEFF, Amy, *Lesser Brothers: Franciscan Mission and Identity at Assisi*, s. 685.

¹³⁸ Srov. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 118n. Se stejnou záměnou se setkáváme i na vyobrazení téhož námětu v již zmíněné kapli Bardiů, ačkoli tato dvě díla od sebe dělí čtvrt století. THOMPSON, Nancy M., *Cooperation and Conflict*, s. 262. Podobné rysy vykazuje i výjev Potvrzení řehole na výše zmiňované pisánské oltářní predelle. Srov. GARDNER, Julian, *Giotto and His Publics*, s. 35.

Rovněž zřetelné analogie pojící se se symbolickým počtem dvanácti bratří nemohly zůstat bez povšimnutí. Odkaz na počet Kristových učedníků je nasnadě. Skrze ústní souhlas Inocence III. se těmto chudým mužům dostalo nevídaného privilegia kázat lidem pokání, čímž se stali novými apoštoly, vyslanými do všech koutů světa.¹³⁹ Papežem nařízená tonzura, kterou poprvé explicitně uvádí Bonaventura ve své *Legendě maior*, měla bratřím umožnit, „aby Boží slovo svobodně kázali“.¹⁴⁰ Méně očividnou, avšak vzhledem k výše položenému souboru starozákonních fresek taktéž relevantní paralelu, tvoří připodobnění dvanácti druhů k dvanácti kmenům Izraele.¹⁴¹ Nad *Potvrzením Řehole* byl v rámci promyšlené koncepce umístěn obraz *Izákovo požehnání Jákobovi*. Díky této vzájemné souvislosti se nám František představuje jako nový Jákob, jemuž se dostalo požehnání, a jeho druhové jako jeho duchovní synové, kteří se stávají Božími svědky.¹⁴²

2.5 Freska 17: Kázání před Honoriem III.

2.5.1 Ikonografický popis

Již potřetí se nám otevírá pohled na velkolepé prostory papežského paláce (viz Příloha č. 3). Podoba místnosti se opět značně proměnila. Křížová klenba, lomené oblouky, sloupoví, protáhlá úzká okna, ale i velkolepě provedená výzdoba vytváří iluzi ještě významnější síně, než té, již jsme viděli při předchozí audienci u Svatého stolce.¹⁴³ Scéně tentokrát vévodí postava papeže Honorie III., nástupce Inocence III., usazená na vyvýšeném trůně opět v kruhu význačných kleriků. Ačkoliv svou majestátností na první pohled zastihuje všechny přítomné,¹⁴⁴ a tudíž bychom mohli předpokládat, že bude hlavním aktérem výjevu, při hlubším vhledu si povšimneme, že nejvyšší pontifex je pouze vznešeným pozorovatelem a posluchačem někoho jiného. Pozornost všech přítomných, tedy následně i diváka, míří k bratru Františkovi, který s ryzí skromností stojí vlevo na

¹³⁹ NEFF, Amy, *Lesser Brothers: Franciscan Mission and Identity at Assisi*, s. 689.

¹⁴⁰ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, III, 10. Vauchez zdůrazňuje existenci dvou typů tonzur v tehdejší církvi. První přímo značila vstup muže do kněžského stavu nebo církevního řádu (uděloval ji biskup), druhá, kterou podle něj spíše obdrželi Františkovi spolubratři, byla znamením konverze, odevzdání se Bohu (mohl ji udělit jakýkoli církevní představený). VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 56n.

¹⁴¹ NEFF, Amy, *Lesser Brothers: Franciscan Mission and Identity at Assisi*, s. 689.

¹⁴² Souvislost mezi Františkem a Jákobem-Izraelem je přítomna již v prvních biografických spisech. Srov. např. TOMÁŠ Z CELANA, *První život*, II. kniha, VII, 108. TOMÁŠ Z CELANA, *Druhý životopis*, CXXXII, 174. Podrobněji k této analogii viz NEFF, Amy, *Lesser Brothers: Franciscan Mission and Identity at Assisi*, s. 676-691.

¹⁴³ Odlišné umělecko-architektonické uspořádání sálu by mohlo naznačovat, že se jedná o liturgický prostor. Freska však neposkytuje žádné další vodítko k potvrzení této domněnky.

¹⁴⁴ Bílá papežská tiára s jednou korunou, již nese na hlavě Honorius III., se stala důležitým prvkem pro dataci fresky. V roce 1301 totiž Bonifác VIII. přidává této papežské insignii další korunku, symbolizující světskou moc. Předpokládané vyhotovení obrazu tedy datujeme před tento rok. LUNGHI, Elvio, *GiOTTO e i pittori giotteschi ad Assisi*, s. 132.

samém okraji obrazu. Jeho vzhled již nese viditelné známky jistého zestárnutí. Asketický způsob života a neúnavné putování pochopitelně zanechaly svůj nesmazatelný rukopis na tváři mladíka, který před několika lety poprvé předstupoval před papežský dvůr. Jeho pohled, prostý jakéhokoli idealismu, zračí tíhu břemene, jež na něj spolu s výsadou kázat Boží slovo plně dolehlo.

Tento nepatrný bratříček byl povolán, aby předvedl před papežem a jeho rádci to, k čemu se zavázal celým svým životem – kázat. Nyní tedy, doprovázen jedním ze svých druhů, jako jediný stojí s odkrytou hlavou a bosými chodidly na podlaze přepychového sálu a pokorným gestem pravé ruky ukazuje na sebe. Spolubratr, který s ním přišel, setrvává vsedě u jeho nohou. Jako prostý muž bez teologického vzdělání nemůže František sám od sebe dojít sluchu u prvotřídních teologů, kteří se shromáždili k poslechu jeho slov. V reakcích naslouchajících kleriků se mísí zaujetí a porozumění s náznakem odměřenosti. Nejbliže papeži pak rozeznáváme postarší postavu kardinála Hugolina z Ostie, který Františka ke dvoru přivedl a který v průběhu jeho řeči gestikuluje, aby zachránil zdánlivě nešťastnou situaci. Sám Honorius hledí Poverellovi do očí a zadumaně přemítá nad jeho slovy, zatímco si v symbolickém gestu jednou rukou podpírá tvář. Nejhonosnější liturgický šat nám připomíná jeho pozici Nejvyššího kněze pozemské církve, nástupce Krista, jediného pravého Velekněze. Je tedy nejpovolanějším ochráncem Božího slova. Přesto však nechává promluvit toho, kterého převyšuje rouchem, povoláním, i funkcí.

2.5.2 Interpretace

Zmínku o Františkově kázání před papežem Honoriem III. zařazuje Bonaventura z Bagnoregia tematicky do dvanácté kapitoly *Legendy maior*,¹⁴⁵ kde je řeč zejména o účinku kázání a milosti uzdravování:¹⁴⁶

„Když jednou měl kázat před papežem a kardinály, naučil se nazpaměť podle pokynu pana kardinála ostijského řeči pečlivě připravené. Když pak vystoupil, aby přednesl naučená slova, všechno zapomněl, takže vůbec nevěděl, co říci. Ale když to vysvětlil s pravdomluvnou pokorou a utíkal se k Duchu svatému o milost, začal náhle oplývat tak mocnými slovy a takovou

¹⁴⁵ Vyprávění *Legendy* jsou, podle slov samotného autora, uspořádány spíše tematicky (podle vnitřní souvislosti), než chronologicky. BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, Úvod, 4.

¹⁴⁶ Rekonstrukce původního nápisu: „Cum beatus Franciscus coram domino papa et cardinalibus ita devote et efficaciter praedicavit, ut patenter claresceret quod ipse non in doctis humanae sapientiae verbis sed divino spiritu loqueretur.“ (Jak blahoslavený František kázal před papežem a kardinály tak vroucně a účinně, že bylo zřejmé, že nemluvil naučenými slovy lidské moudrosti, ale skrze Božskou inspiraci.) FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 192.

zvláštní silou myslí přiváděl ty vznešené muže ke zkroušenosti, že zjevně zde mluvil ne on, ale sám Duch Páně.“¹⁴⁷

Poverello v této kratičké epizodě přichází do Říma, aby předložil před nejvyššího pontifika ovoce slavného privilegia, kterého se mu dostalo skrze jeho předchůdce v úřadu, Inocence III. Povolení kázat Boží slovo jistě dopadlo na úrodnou půdu, neboť slova bratra Františka, jimiž promlouval k lidem, se setkávala se silnou odezvou, neboť „pronikala hlubiny srdce“.¹⁴⁸ Přesto však vystoupení před nejmocnějšími muži křesťanské církve, kteří si jej ze zvědavosti nechali předvolat, bylo zdánlivě odsouzeno k nezdaru. Hugolin z Ostie, jemuž leželo na srdci blaho společenství Menších bratří, zamýšlel předem připravenou řečí zaručit pro Františka hladký průběh a jistý úspěch jeho promluvy. V klíčové chvíli ale selhala světců paměť a pečlivě plánovaná strategie vzala za své. A v tomtéž okamžiku opět přichází ke slovu důležitý akcent Bonaventurovy koncepce: František svůj neúspěch přijímá s opravdovou pokorou. Díky uznání své vlastní nehodnosti se stává nástrojem působení Ducha Božího,¹⁴⁹ jehož moc a divy přesahují schopnosti prostinkého kazatele, ale i všech přítomných učenců.

Samotné povolení hlásat Boží slovo se odráží v assiském cyklu několika rozličnými způsoby. Záměrnou volbou tří „kazatelských příhod“ je zřetelně vyzdvížena univerzalita františkánského poslání: kázat všemu pozemskému stvoření – křesťanům, pohanům, ale i zvířeně.¹⁵⁰ Jedna z nejznámějších scén tohoto souboru, vyhotovená na vnitřní straně průčelí baziliky, nám zprostředkovává vyprávění o bratru Františkovi a jeho promluvě k hejnu ptáčků, kteří světovým radám a napomenutím pozorně naslouchali.¹⁵¹ Nejenže tito ptáčkové ztělesňují Františkův harmonický vztah k přírodě a všemu stvoření,¹⁵² ale

¹⁴⁷ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, XII, 7. V textu se neobjevuje výslovná zmínka o Honoriovi III. Vzhledem k historické situaci však záměna pontifika nehrozí. Inocenc III. umírá v červenci 1216. František se ale podle pramenů poprvé setkává s Hugolinem z Ostie až roku 1217. Během pontifikátu Honoria III. se ostijský kardinál stává ochráncem Františka a Řádu a prostředníkem mezi nimi a Římem. Následně sám nastupuje na papežský Stolec jako Řehoř IX. (1227).

¹⁴⁸ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, XII, 7.

¹⁴⁹ František v této chvíli na své osobě naplňuje výrok evangelia: „Když vás povedou do synagóg a před úřady a soudy, nedělejte si starosti, jak a čím se budete hájit a co řeknete. Vždyť Duch svatý vás v té hodině naučí, co je třeba říci.“ (Lk 12, 11-12).

¹⁵⁰ Srov. MICHAELS, Daniel T., *Prophecy in Stone*, s. 83, pozn. 27.

¹⁵¹ Freska pochopitelně v sobě skrývá i další bohatou symboliku, například souvislost mezi stylem života ptáčků a Menších bratří. Viz FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 141nn. Naopak Le Goff vidí původ a inspiraci epizody v Písmu: Zjev 19, 17-18. Srov. LE GOFF, Jacques, *Svatý František*, s. 55. Kázání ptáčkům je taktéž třetím a posledním námětem zobrazeným na predelle oltáře v Pise. Tento výjev pak předčí assiskou fresku v pestřejším i preciznějším provedení samotných ptáčků. GARDNER, Julian, *Giotta and His Publics*, s. 36.

¹⁵² O Poverellovu vztahu k přírodě a všemu stvoření, které do značné míry rehabilituje v očích soudobého myšlení, viz např. SORELL, Roger D., *St. Francis of Assisi and Nature: Tradition and Innovation in Western*

pokud bychom se uchýlili ke srovnávání, představují taktéž mnohem vnímavější publikum, než jakým byli preláti shromáždění kolem Honoria. Mnohem provokativnější paralelu však vtělil autor assiské *Legendy* do jedenáctého obrazu s názvem *František před sultánem*.¹⁵³ Téměř naproti sobě se zde, v Bazilice superiore, vyjmají postavy dvou vládců, v očích tehdejší společnosti však nekonečně rozdílných: papeže, hlavy křesťanů, a sultána, vládce muslimů. Zobrazení obou panovníků v nápadně podobných pozicích – oba sedí na dvoustupňových vyvýšených trůnech – přítomného diváka vybízí k odkrývání vzájemných souvislostí mezi nimi. S překvapením zjišťujeme, že trůn egyptského sultána je vyobrazen s o poznání větší honosností a zdobností než Honoriův a že také existuje záměrná znepokojující podobnost mezi ním a papežským trůnem umístěným v závěru Horní baziliky.¹⁵⁴ Již Bonaventurovo vyprávění o Františkově pobytu u sultána vykresluje veskrze úctyhodný obraz Malika Al-Kámila. Tento muž, zastupující nejhorší nepřátele tehdejšího křesťanského lidu, překvapivě neprojevil sebemenší zatvrzelost srdce, již bychom přirozeně očekávali, ale podle slov *Legendy* dokonce „se zalíbením poslouchal a naléhavě zval, aby u něho pobyl“.¹⁵⁵ I když nedošlo k vytouženému obrácení muslimů na křesťankou víru, přesto již tento křiklavý kontrast mezi přístupem sultána a papežských prelátů ke světcovu kázání má otrásl zakořeněným přístupem křesťanů k muslimům, jak se o to snažil svým vlastním misijním úsilím sám František z Assisi.¹⁵⁶

2.6 Freska 25: Sen Řehoře IX.

2.6.1 Ikonografický popis

Ani u fresky (viz Příloha č. 4), která je posledním zobrazením explicitně znázorňujícím vztah mezi Františkem a Svatým stolcem, nám není dovoleno opustit papežský palác. Již podruhé jsme svědkem toho, jak má nadpřirozené zjevení rozptýlit pochybnosti, které svazují postoj nejvyššího pontifika a reprezentanta pozemské církve k muži z Assisi. Ochránce a velký obdivovatel Menších bratří, ostijský kardinál Hugolino ze Segni, který nastoupil na Petrův stolec těsně po Poverellově smrti, odpočívá na bohatě

Christian Attitudes toward the Environment, New York: Oxford University Press, 1988. Srov. také VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi*, s. 271-282.

¹⁵³ V souvislosti s výše položeným starozákonním cyklem zde nejsilněji rezonuje téma bratrství: nevráživost křesťanských křížáckých vojsk k muslimům je předjímána činem Kaina, který je v zaslepenosti zabíjí, protože odmítá v Ábelovi spatřovat svého bratra. AHLQUIST, Gregory W., Francis, the Sultan, and Reading an Image in Context, in FRANCO, Bradley R., MULVANEY, Beth A., *The World of St. Francis of Assisi: Essays in Honor of William R. Cook*, Leiden: BRILL, 2015, s. 53.

¹⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 57n.

¹⁵⁵ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, IX, 8.

¹⁵⁶ AHLQUIST, Gregory W., Francis, the Sultan, s. 58. Dále srov. např. TOLAN, John, *Saint Francis and the Sultan: The Curious History of a Christian-Muslim Encounter*, New York: Oxford University Press, 2009.

zdobeném lůžku a svým zjevem a oděním se v mnohém neliší od svého předchůdce. Kolem jeho lůžka nyní posedává dvojnásobný počet služebníků, než jaký doprovázel sen Inocence III.:¹⁵⁷ jeden z nich proti své vůli upadl do hlubokého spánku, dva další spolu o něčem zapáleně hovoří, a poslední, postarší muž v černém plášti s bílým křížem,¹⁵⁸ třímá v rukou středověkou podobu růžence a odvrácen od všeho dění se jej modlí.

Aniž by byl jejich zraky spatřen, přichází k Řehořovu lůžku svatý František. Na jeho znázornění se téměř nic nezměnilo: zemitě hnědá kutna, v níž jsme jej vidali a také díky ní jsme jej rozpoznávali od chvíle, kdy před svým otcem Petrem Bernardonem svlékl své světské šaty, nám jeho identifikaci utvrzuje i zde. Přesto však musíme mít na paměti, že muž, který ruší papežův spánek, již není pozemský poutník František, ale světec, o jehož kanonizaci se nový pontifex hned po svém zvolení silně zasadil. Tento muž nyní přichází, aby papeže přesvědčil o pravosti svých ran. Na rozdíl od šestého obrazu assiského cyklu zde není vyhrazen zvláštní prostor pro odehrávající se zjevení. Reálná rovina, tj. snící papež, se přímo fyzicky dotýká nadpřirozeného světa, který ztělesňuje světec. František si levou rukou poodhrnuje hábit, aby pochybujícímu pontifikovi dokázal pravost znamení, které na svém těle obdržel od Boha. Aniž by se ze svého snění probudil, natahuje pak Řehoř pravou ruku, aby mu podal nádobku, o kterou byl požádán.¹⁵⁹ V následujícím okamžiku se tato baňka naplní svatou krví z poraněného boku.

Prostorná komnata, v níž se nacházíme, opět a ještě mnohem výrazněji, září zlatou a karmínovou barvou, a přitom bychom ji stěží napoprvé identifikovali s ložnicí Inocence III. Spojovací znaky obou místností musíme vidět v těžkém zlatém závěsu, který visí po obvodu celé zdi, ale také v zavěšeném baldachýnu, zastřešujícím hlavní aktéry scény – světce a papeže. Zvolením neobvyklé barevnosti jakoby chtěl autor umocnit závažnost probíhající scény: krev, která vytékala z rány svatého muže, sice není příliš výrazně fyzicky zobrazena, přesto však na nás zvláštním způsobem implicitně doléhá, skrytá v těžkých barevných tónech, které celému výjevu naprosto jednoznačně vévodí.

¹⁵⁷ Vzhledem k celkovému pojetí fresky, se může spíše jednat o snahu figurálně zaplnit scénu, jejíž prostorový potenciál se zdá být značně nevyužitý.

¹⁵⁸ Bílý kříž na černém plášti označuje rytíře řádu svatého Jana (tzv. johanitů). LUNGI, Elvio, *Giotto e i pittori giotteschi ad Assisi*, s. 148.

¹⁵⁹ Poškození fresky je poměrně značné, a proto není snadné rozeznat předmět, který Řehoř drží v natažené ruce. Nejsilnější porušení však bohužel postihlo zejména tváře jednotlivých osob.

2.6.2 Interpretace

Skutečnost „svatých stigmat“, jak o Františkových ranách hovoří *Legenda Maior*,¹⁶⁰ zaujímala suverénně první místo mezi divy, které světec za svého života, ale i po smrti vykonal, nebo kterých se mu dostalo. Po dlouhý čas však nepřestávala být také skutečností na nejvyšší kontroverzní. Jak jsme poznamenali již dříve, slavný kanonizační proces se o tento zázrak v zásadě nijak neopíral a především jej papežské dokumenty vůbec nezmiňovaly. Samotný fakt, že se o těchto pěti zázračných ranách, které měl Poverello přijmout na svém těle dva roky před svou smrtí, začíná hovořit až v souvislosti s jejich popíráním ze strany některých věřících, poukazuje na váhavý postoj Svatého stolce, který si nebyl jist, jak se k tomuto dosud nevídanému fenoménu postavit. A tyto pochybnosti měly trápit i samu hlavu církve.¹⁶¹

„Blažené památky pan papež Řehoř Devátý, o němž svatý muž prorocky předpověděl, že bude povýšen k apoštolské hodnosti, dříve než korouhevníka kříže zapsal do seznamu svatých, měl v srdci jakousi pochybnost o ráně v boku. Avšak jedné noci, jak sám šťastný biskup vyprávěl se slzami, ukázal se mu ve snu blažený František. S přísnou tváří káral rozpačitost jeho srdce. Pozdvihl pravou ruku, odhalil ránu a požádal o baňku, aby zachytil krev prýstící z boku. Nejvyšší velekněz podal mu ve vidění žádanou baňku a viděl, jak baňka se až do vrchu naplňovala krví vytékající z boku. Od té chvíle ho pronikla taková úcta k tomuto svatému divu a rozohnila se jeho horlivost, že nestrpěl, aby se někdo opovážil pyšně popírat a zatemňovat ona slavná a svatá znamení, a každého takového přísně pokáral.“¹⁶²

Bonaventura vypráví tuto epizodu v logické posloupnosti: zesnulý František přichází k Řehoři před svou kanonizací,¹⁶³ aby rozptýlil nejistotu, která opět jednou svazovala mysl Kristova náměstka. Tentokrát se jednalo o pravost rány,¹⁶⁴ kterou měl Poverello nést na svém boku. Assiský cyklus však přináší překvapivou záměnu, když sled těchto dvou událostí úmyslně obrátí. Autor freskové legendy tedy nechává papeže Řehoře IX. setrvávat na pochybách i poté, co Františka prohlásil za svatého. Tím jednoznačně

¹⁶⁰ BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, Zázraky, I, 1.

¹⁶¹ Rekonstrukce původního nápisu: „Cum dominus papa Gregorius aliquantulum dubitaret de plaga vulneris lateralis dixit ei in somnis beatus Franciscus: „Da mihi phialam vacuum“. Quam cum sibi daret sanguine lateris videbatur implere.“ (Jak se panu papeži Řehořovi, který měl vážné pochybnosti o ráně v boku, zjevil blahoslavený František ve snu a řekl mu: „Podej mi prázdnou baňku“. A když mu ji podal, začala se plnit krví z jeho boku.) FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 194.

¹⁶² BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Legenda Maior*, Zázraky, I, 2.

¹⁶³ Nezanedbatelná je také skutečnost, že František k papeži přichází ve snu ze své vlastní vůle a aktivně s ním komunikuje. Vidění o Poverellovi, která ještě za jeho života obdrželi různí lidé a ve kterých sám světec figuroval, byla povětšinou poukazem na svatost jeho osoby – zjevovala Poverella tak, jak jej zaslepené „tělesné“ oči lidí ještě nebyly schopny nazírat. Nyní však oslavený světec přichází sám od sebe, neboť dosáhl nebeské blaženosti a má účast na plnosti věčné slávy.

¹⁶⁴ Rána v boku měla největší význam pro připodobnění Františka ke Kristu. Srov. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 167.

reflektuje situaci v církvi, která nepřijala nevidaný úkaz okamžitě s nekritickým nadšením, ale s ostražitostí se chránila před ukvapenými závěry. První oficiální vyjádření ve prospěch pravosti Františkových ran ze strany Svatého stolce přišlo až s rokem 1237 a třemi bulami směřujícími do zaalpské Evropy, které reagovaly na veřejná odmítnutí světcových stigmat.¹⁶⁵ Papež přísně káral tyto odpůrce, ačkoliv se zřejmě nemohli protivit církevnímu postoji k ranám světce, neboť tato pozice nebyla dosud vyjasněna. V době vyhotovení freskového cyklu Baziliky superiore však již existovalo přes deset bul stvrzujících kladné stanovisko církve ve věci existence světcových stigmat a odsuzujících jakékoli pochybnosti ze strany laiků i duchovenstva.¹⁶⁶ Přesto se i nadále nepřestávaly objevovat ostré výroky, které v tak podle nich troufalém napodobování Ježíše Krista spatřovaly spíše hluboké rouhání a urážku.¹⁶⁷ V roce 1291 bylo znovu nezbytné, aby papež Mikuláš IV. veřejně zasáhl proti několika klerikům, kteří zneužíváním zázračných ran poškozovali pověst Františka jako světce.¹⁶⁸ Zobrazení Řehoře IX., který díky svému vidění přiklonil k pravdivému stanovisku, mělo být pro tyto pochybovače vzorem správného jednání.¹⁶⁹ Díky této scéně se z nejvyššího pontifika se stal nejdůvěryhodnější garant pravosti stigmat a také ochránce tohoto svatého zázraku a štítem proti všem, kteří by se pokusili znamení zpochybnit.

Mnohé paralely a souvislosti, které může badatel odkrývat u jednotlivých obrazů cyklu *Legenda o životě svatého Františka*, a to zejména v propojení s výjevy ostatních uměleckých souborů Horní baziliky, musí mnohdy ustoupit analogii nejzákladnější a pro vlastní život muže z Assisi nejpodstatnější: František je nazýván *alter Christus*.¹⁷⁰ Zejména při pohledu na dvacátou pátou scénu se podobnost se Zmrtvýchvstalým Kristem, který přichází mezi učedníky, aby osvobodil nevěřícího Tomáše od jeho pochyb, přímo nabízí:¹⁷¹ ačkoli byly dveře zavřeny,¹⁷² stanul František u lože pochybujícího papeže

¹⁶⁵ Dvě listiny byly adresovány na Moravu, třetí na území Německa. Srov. HLINKA, Vít, „Ústa svá jsi proti nebi otevřel“, s. 60.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 69. Srov. COOK, William R., *Francis of Assisi: The Way of Poverty and Humility*, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2008, s. 96nn.

¹⁶⁷ V druhé polovině 13. století se ještě poměrně často setkáváme s vyobrazeními Františka z Assisi bez jakýchkoli náznaků zázračných ran. Srov. Tamtéž, s. 97.

¹⁶⁸ Svatý stolec v této věci zasáhl proti jistému dominikánovi Tomášovi z Aversa a také Williamu z Grimouville, kaplanovi severofrancouzského Dieppe, kteří ve svých kázáních veřejně hlásali nepravost stigmat. Srov. FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco*, s. 168.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 169.

¹⁷⁰ Pozoruhodné výjevy, které se přímo zaměřují na analogii mezi Ježíšem Kristem a Františkem, nalezneme na retabulu florentské kaple Bardiů. Vyzdviženy jsou především motivy stigmatizace, utrpení, ale například i záchraný beránka, či veřejného kázání pokání. Srov. FRANCO, Bradley R., The Functions of Early Franciscan Art, in FRANCO, Bradley R., MULVANEY, Beth A., *The World of St. Francis of Assisi: Essays in Honor of William R. Cook*, Leiden: BRILL, 2015, s. 32n.

¹⁷¹ Srov. BROOKE, Rosalind B., *The Image of St Francis*, s. 385.

Řehoře IX., aby mu ukázal svůj proklátý bok a naklonil jeho srdce k přijetí nevídaného zázraku (Jan 20, 26-30).

¹⁷² Scéna postrádá zobrazení jakýchkoliv dveří, a tak prostor komnaty navozuje pocit, že je hermeticky uzavřen.

Závěr

Není zdaleka možné, abychom na tak malém prostoru, jaký představuje bakalářská práce, postihli alespoň větší část aspektů vztahu Františka z Assisi k papežům první poloviny třináctého věku. Pohled na osobnosti Inocence III., Honoria III. a Řehoře IX., jejich pontifikáty v historickém kontextu a klíčové události, jimiž se v době svého působení zabývali, nám mohl částečně poodhalit východiska jejich postojů k muži z Assisi a následně také Řádu Menších bratří, jehož zakladatelem je nazýván. Je zřejmé, že každý z těchto tří nejvyšších pontifiků vycházel ve svém stanovisku z velmi odlišné situace v církvi, ale i v Řádu: Inocenci III. připadl nelehký úkol rozpoznat ve Františkovi a jeho požadavku potenciál, který by přiblížil stále více se institucionalizující církev znovu laikům, ale také schopnost navrátit do církve ducha nejryzejší evangelijní zvěsti. Honorius III. byl naopak nucen adekvátně zasáhnout v prvotní krizové situaci Řádu, kdy kvůli prudkému nárůstu počtu jeho členů začal hrozit rozpad společenství v chaos. A na závěr, důležitá role Řehoře IX., kterou ve vztahu k Menším bratřím zaujíma, se vytvářela již před jeho nástupem na Svatý stolec. Jako velký obdivovatel Františka a také ochránce Řádu se od roku 1220 spolupodílel na snahách papeže Honoria zajistit strukturu společenství stabilitu skrze vydání oficiální Řehole. V tomto úsilí nepolevil ani po svém zvolení a jeho rozhodnutí, ačkoli se zdají být často značně ambivalentní ve vztahu k odkazu svatého Františka, měly vždy za cíl zajištění trvalé existence jeho Řádu.

V druhé části jsme se pokusili, podle vytyčeného cíle naší práce, reflektovat výše pojednané souvislosti papežsko-františkánských vztahů na základě čtyř obrazů freskového cyklu *Legenda o životě svatého Františka*, který byl na přelomu 13. a 14. století vyhotoven na zdech Baziliky superiore San Francesco v Assisi. Toto velkolepé dílo, inspirované *Legendou Maior* Bonaventury z Bagnoregia, v první řadě silně odráží snahu o nápravu situace v Řádu, který od poloviny století procházel hlubokým rozkolem, kvůli postoji k odkazu svého zakladatele. Tato skutečnost se zřetelně promítla také do zobrazení, jimž jsme se vzhledem k našemu tématu věnovali. Pozoruhodným způsobem jsme sledovali, jak jednotlivé fresky zprostředkovávají obrazy našich třech papežů, vesměs nikoli podle jejich dějinné role, kterou v pohledu moderní historiografie sehráli pro Řád menších bratří (pokud pomineme Inocencovo potvrzení Řehole), ale zejména podle hodnot relevantních pro koncepci assiského cyklu a záměry jejího autora. Čtyři zobrazení mají především za úkol rozptýlit pochybnosti: ať už se jedná o pravost Františkova povolání, o jeho roli

v církvi, pokoru, plnost Ducha svatého a v neposlední řadě o pravost zázračných stigmat. U dvou vyobrazení jsme se dokonce stali svědky záměrného „přepisování historie“, které bylo jistě učiněno v téže snaze, tedy rozptýlit nejistotu ohledně potvrzení Řehole Inocencem III., či předložit těm, kdo odmítali uznat existenci ran na světcově těle, správný příklad chování v osobě papeže Řehoře IX. Hojná symbolika assiského cyklu nám nabízí velké množství více či méně skrytých paralel k tématu, jímž jsme se zde zabývali. Ty však nelze obsáhnout v jedné práci. Další, neméně lákavé téma ke zpracování, bychom mohli odhalit v pokusu o hledání analogií k papežsko-františkánským vztahům mezi ostatními ikonografickými soubory Horní a Dolní baziliky.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

ALBERIGO, Giuseppe (ed.), *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna: EDB, 2002.

Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 2007.

BONAVENTURA Z BAGNOREGIA,

- *Legenda Maior – Větší životopis svatého Františka (1260-1262)*, in FP I., s. 359-460.

- *Legenda Minor – Menší životopis svatého Františka (1260-1262)*, in FP I., s. 461-488.

BOTTINO, Hieronymus, HOROY, César Auguste (eds.), *Honorii III Romani Pontificis opera omnia*, Vols. 1-5, Paris: Imprimerie de la Bibliothèque ecclésiastique, 1879-1882.

DENZINGER, Heinrich, *Enchiridion symbolorum: definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg: Herder, 1976.

FRANTIŠEK Z ASSISI,

- *Nepotvrzená řehole*, in FP I., s. 9-25.

- *Potvrzená řehole*, in FP I., s. 26-31.

- *Píseň bratra slunce*, in FP I., s. 76-77.

- *Odkaz*, in FP I., s. 32-34.

HONORIUS III.,

- *Cum dilecti*, in FP II., č. 2707-2708.

- *Cum secuncum*, in FP II., č. 2714.

- *Honorius episcopus servus*, in BOTTINO, Hieronymus, HOROY, César Auguste (eds.), *Honorii III Romani Pontificis opera omnia*, Paris: Imprimerie de la Bibliothèque ecclésiastique, 1879-1882, Vol. 2., col. 141.

- *Solet annuere*, in FP II., č. 2716.

JÁCHYM, Radim (ed.), *Františkánské prameny II.* (dále jen FP II.), Český Těšín: Cor Jesu, 1994

Legenda tři druhů (po roce 1276), in FP I., s. 489-522.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav (ed.), *Františkánské prameny I.*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav (ed.), BONAVENTURA Z BAGNOREGIA, *Putování mysli do Boha: Itinerarium mentis in Deum*, Praha: Krystal OP, 1997.

ŘEHOŘ IX.,

- *Non minus dolentes*, in: SBARAGLIA, Giovanni Giacinto (ed.), *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum et Poenitentium a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutis concessa*, Vol. I, Romae: Typis Sacrae Congregationis de propaganda Fide, 1759, s. 213.

- *Recolentes qualiter*, in FP II., č. 2719.

- *Quo elongati*, in FP II., č. 2729-2739.

TOMÁŠ Z CELANA,

- *První život a podivuhodné činy svatého Františka z Assisi*, in FP I., s. 101-184.

- *Druhý životopis svatého Františka*, in FP I., s. 185-306.

Literatura:

AHLQUIST, Gregory W., Francis, the Sultan, and Reading an Image in Context, in FRANCO, Bradley R., MULVANEY, Beth A., *The World of St. Francis of Assisi: Essays in Honor of William R. Cook*, Leiden: BRILL, 2015, s. 45-59.

ARMSTRONG, R. „Mira circa nos“: Gregory IX's View of the Saint Francis of Assisi, in *Laurentianum*, 25, 1984, 401.

BARRACLOUGH, Geoffrey, *The Medieval Papacy*, London: Thames and Hudson, 1968.

BARTOLI, Marco, *Svatá Klára: žena mezi mlčením a pamětí*, Praha: Vyšehrad, 2004.

BINSKI, Paul, The Patronage and Date of the Legend of St Francis in the Upper Church of S. Francesco at Assisi, in *The Burlington Magazine*, 2009, roč. 151, č. 1279, s. 663-665.

BROOKE, Rosalind B., *The Image of St Francis: Responses to Sainthood in the Thirteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

CLAUSEN, J., *Papst Honorius III (1216-1227)*, Bonn: P. Hauptmann 1895.

COOK, Lola Katherine, *Francis of Assisi and the thirteenth-century papacy*, Texas 1978, diplomová práce na Baylor University.

COOK, William R., *Francis of Assisi: The Way of Poverty and Humility*, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2008.

- COOPER, Donal, „In loco tutissimo et firmissimo“: The Tomb of St. Francis in History, Legend and Art, in COOK, Robert William (ed.), *The Art of the Franciscan Order in Italy*, Boston: BRILL, 2005, s. 1-38.
- CULLEN, Christopher M., *Bonaventure*, New York: Oxford University Press, 2006.
- DE FRAJA, Valeria, Usi politici della profezia gioachimita, in *Annali dell'Istituto storico italo-germanico di Trento*, 25, 1999, 395-399.
- FILIPPETTI, Roberto, *Francesco secondo Giotto*, Castel Bolognese: Itaca, 2013.
- FRANCO, Bradley R., The Functions of Early Franciscan Art, in FRANCO, Bradley R., MULVANEY, Beth A., *The World of St. Francis of Assisi: Essays in Honor of William R. Cook*, Leiden: BRILL, 2015, s. 19-44.
- FRUGONI, Chiara, *Le storie di San Francesco: Guida agli affreschi della Basilica superiore di Assisi*, Torino: Einaudi, 2010.
- GARDNER, Julian, *Giotto and His Publics: Three Paradigms of Patronage*, Cambridge: Harvard University Press, 2011.
- GILSON, Etienne, *The Philosophy of St. Bonaventure*, New York: St. Anthony Guild Press, 1965.
- GREGOROVIVUS, Ferdinand, *History of Rome in the Middle Ages*, Vol. V, Part 1, London: George Bell, 1906.
- HAMMOND, Jay M., HELLMANN, Wayne, GOFF, Jared (eds.), *A Companion to Bonaventure*, Boston: BRILL, 2014.
- HLINKA, Vít, „Ústa svá jsi proti nebi otevřel“, aneb na okraj jednoho papežského pokárání olomouckého biskupa Roberta, in *Studia theologica*, 2014, roč. 16, č. 4, 59-79.
- HOOSE, Adam L., *Orthopraxy and the formation of the early waldensians and franciscans, 1173-1228*, St. Louis 2011. Disertační práce na Saint Louis Univeristy. Vedoucí práce Damian J. Smith.
- HOURIHANE, Colum P. (ed.), *The Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*, Vol. 2, New York, Oxford University Press, 2012.
- JEDIN, Hubert, DOLAN, John (eds.), *History of the Church: From the High Middle Ages to the eve of the Reformation IV*, London: Burns & Oates, 1980.

- JØRGENSEN, Johannes, *Saint Francis of Assisi: a biography*, New York: Longmans, Green, and Co, 1913.
- KYBAL, Vlastimil, *Svatý František z Assisi*, Brno: L. Marek, 2006.
- LAMBERT, Malcolm, *Středověká hereze*, Praha: Argo, 2000.
- LAWRENCE, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha: Vyšehrad, 2001.
- LAWRENCE, Hugh, *The Friars: The Impact of the Mendicant Orders on Medieval Society*, London and New York: I. B. Tauris, 2013.
- LE GOFF, Jacques, *Svatý František z Assisi*, Praha: Vyšehrad, 2004.
- LERNER, Robert E., *Refrigerio dei santi. Gioacchino da Fiore e l'escatologia medievale*, Roma: Viella, 1995.
- LUNGHU, Elvio, *Giotto e i pittori giotteschi ad Assisi: guida alle opere di Giotto e dei pittori umbri del Trecento nelle chiese e nei musei di Assisi*, Marsciano: La Rocca, 2012.
- MACCARRONE, Michele, *Chiesa, primato, episcopato dal XI al XV secolo: Corso monografico*, Roma: Pontificia Università Lateranense, 1970–1971.
- MATHER, Frank Jewett Jr., Giotto's St Francis Series at Assisi Historically Considered, in *The Art Bulletin*, 1943, roč. 25, č. 2, s. 97-111.
- MCGINN, Bernard, *L'abate calabrese. Gioacchino da Fiore nella storia del pensiero occidentale*, Genova-Milano: Marietti, 2010.
- MICHAELS, Daniel T., Prophecy in Stone: The Exterior Facade of the Basilica of St. Francis in Assisi, in COOK, Robert William (ed.), *The Art of the Franciscan Order in Italy*, Boston: BRILL, 2005, s. 71-94.
- MITCHELL, Charles, The Imagery of the Upper Church at Assisi, in *Giotto e il suo tempo*. Roma: De Luca, 1971, s. 113-134.
- MORRIS, Colin, *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*, Oxford: Clarendon Press, 1989.
- MURRAY, Peter, Notes on Some Early Giotto Sources, in *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1953, Vol. 16, No. 1/2, s. 58-80.
- NEFF, Amy, Lesser Brothers: Franciscan Mission and Identity at Assisi, in *The Art Bulletin*, 2006, Vol. 88, No. 4, s. 676-706.

New Catholic encyclopedia, 2nd ed., Detroit: Gale, 2003.

OFFNER, Richard, Giotto, Non-Giotto, in *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 1939, Vol. 74, No. 435, s. 258-269.

OFFNER, Richard, Giotto, Non-Giotto-II, in *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 1939, Vol. 75, No. 438, s. 96-113.

OSBORNE, John, A Possible Colonna Family Stemma in the Church of Santa Prassede, Rome, in BOURDUA, Louise, GIBBS, Robert (eds.), *A Wider Trench: Studies in 13th- and 14th-Century European Art Presented to Julian Gardner*, Leiden: BRILL, 2011.

PASZTOR, Edith, San Francesco e il cardinale Ugolino nella „Questione francescana“, in *Collectanea franciscana*, 46, 1976, 209-239.

PENNINGTON, Kenneth, Decretal Collections 1190-1234, in HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.), *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX.*, Washington, D. C.: CUA Press, 2008.

PIKAART, Stanley David, *Waldensians and franciscans: A comparative study of two reform movements in the late twelfth and early thirteenth centuries*, Michigan 1971. Diplomová práce na Western Michigan University. Vedoucí práce John Sommerfeldt.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav, Jáchym z Fiore a jeho teologie dějin, in: *Teologické texty*, 2000, č. 3, s. 122-123.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Soteriologie a teologie kříže Bonaventury z Bagnoregia*, Brno: L. Marek, 2002.

POTESTÀ, Gian Luca, *Il tempo dell'Apocalisse*, Roma-Bari: Laterza, 2004.

POWELL, James M., *Anatomy of a Crusade, 1213-1221*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1986.

POWELL, James M. (ed.), *Innocent III: Vicar of Christ or Lord of the World?*, Washington, D. C.: Catholic University of America Press, 1994.

SALTER, Emma Gurney, Sources for the Biography of St. Francis of Assisi, in. *Speculum*, 1930, Vol. 5, No. 4, s. 388-410.

RAPP, Francis, *Svatá říše římská národa německého: od Oty Velikého po Karla V.*, Praha: Paseka, 2007.

- REBOLD BENTON, Janetta, Some Ancient Mural Motifs in Italian Painting around 1300, in *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 1985, roč. 48, č. 2, s. 151-176.
- ROEST, Bert, *Order and Disorder: The Poor Clares between Foundation and Reform*, Leiden: BRILL, 2013.
- RUNCIMAN, Steven, *A History of the Crusades, Vol. III: The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Cambridge: Cambridge University Press, 1951.
- SAYERS, Jane, *Innocent III: Leader of Europe 1198–1216*, London and New York: Longman, 1994.
- SCHATZ, Klaus, *Dějiny papežského primátu*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.
- SCHOENIG, Steven A., *Bonds of Wool: The Pallium and Papal Power in the Middle Ages*, Washington, D. C.: CUA Press, 2016.
- SMART, Alastair, The St Cecilia Master and His School at Assisi – II, in *The Burlington Magazine*, 1960, roč. 102, č. 691, s. 430-439.
- SORELL, Roger D., *St. Francis of Assisi and Nature: Tradition and Innovation in Western Christian Attitudes toward the Environment*, New York: Oxford University Press, 1988.
- THOMPSON, Nancy M., Cooperation and Conflict: Stained Glass in the Bardi Chapels of Santa Croce, in COOK, William R. (ed.), *The Art of the Franciscan Order in Italy*, Boston: BRILL, 2005, s. 257-278.
- TILLMANN, Helene, *Papst Innocenz III.*, Bonn: Röhrscheid, 1954.
- TOLAN, John, *Saint Francis and the Sultan: The Curious History of a Christian-Muslim Encounter*, New York: Oxford University Press, 2009.
- TRONCARELLI, Fabio, *Gioacchino da Fiore. La vita, il pensiero, le opere*, Roma: Città nuova, 2002.
- VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi: The Life and Afterlife of a Medieval Saint*, New Haven and London: Yale University Press, 2012.
- WESSELOW, Thomas de, The Date of the St Francis Cycle in the Upper Church of San Francesco at Assisi: The Evidence of Copies and Considerations of Method, in COOK, William R. (ed.), *The Art of the Franciscan Order in Italy*, Boston: BRILL, 2005, s. 113-168.

WHITE, John, *Art and Architecture in Italy, 1250 to 1400*, Baltimore: Penguin Books, 1966.

WHITE, John, The Date of „Legend of St Francis“ at Assisi, in *The Burlington Magazine*, 1956, roč. 98, č. 643, s. 344-351.

Seznam obrazových příloh

Příloha č. 1: Sen papeže Inocence III.

Zdroj: Web Gallery of Art, Dostupné z: <http://www.wga.hu/index1.html> [cit. 22. 4. 2017]

Příloha č. 2: Potvrzení Řehole.

Zdroj: Web Gallery of Art, Dostupné z: <http://www.wga.hu/index1.html> [cit. 22. 4. 2017]

Příloha č. 3: Kázání před Honoriem III. Zdroj:

Zdroj: Web Gallery of Art, Dostupné z: <http://www.wga.hu/index1.html> [cit. 22. 4. 2017]

Příloha č. 4: Sen Řehoře IX. Zdroj:

Zdroj: Web Gallery of Art, Dostupné z: <http://www.wga.hu/index1.html> [cit. 22. 4. 2017]

Anotace

Příjmení a jméno autora: Tománková Klára

Název práce: František z Assisi a papežství: Odraz dané problematiky na freskové výzdobě Horní baziliky San Francesco v Assisi

Vedoucí práce: Mgr. Vít Hlinka, Th.D.

Počet stran: 51

Počet příloh: 4

Klíčová slova: František z Assisi, Inocenc III., Honorius III., Řehoř IX., papežství, Řád menších bratří, Giotto di Bondone, bazilika San Francesco v Assisi

Tato práce pojednává o vztahu papežství, konkrétně Inocence III., Honoria III. a Řehoře IX., k osobě Františka z Assisi. První část se ve svých třech kapitolách věnuje historickému kontextu jednotlivých pontifikátů, ale především také postojům papežů k tomuto světci a zakladateli Řádu menších bratří. Druhý oddíl následně přináší rozbor dané problematiky na příkladu několika vybraných zobrazení ze slavného freskového cyklu *Legenda o životě svatého Františka*, který je umístěn v prostorách Horní baziliky San Francesco v Assisi. Jedná se zejména o obrazy: *Sen Inocence III.*, *Potvrzení Řehole*, *Kázání před Honoriem III.* a *Sen Řehoře IX.*

Annotation

Name: Tománková Klára

Title of work: Francis of Assisi and papacy: Reflection of this matter in Upper Church's decorations of the Basilica of San Francesco, Assisi

Thesis leader: Mgr. Vít Hlinka, Th.D.

Number of pages: 51

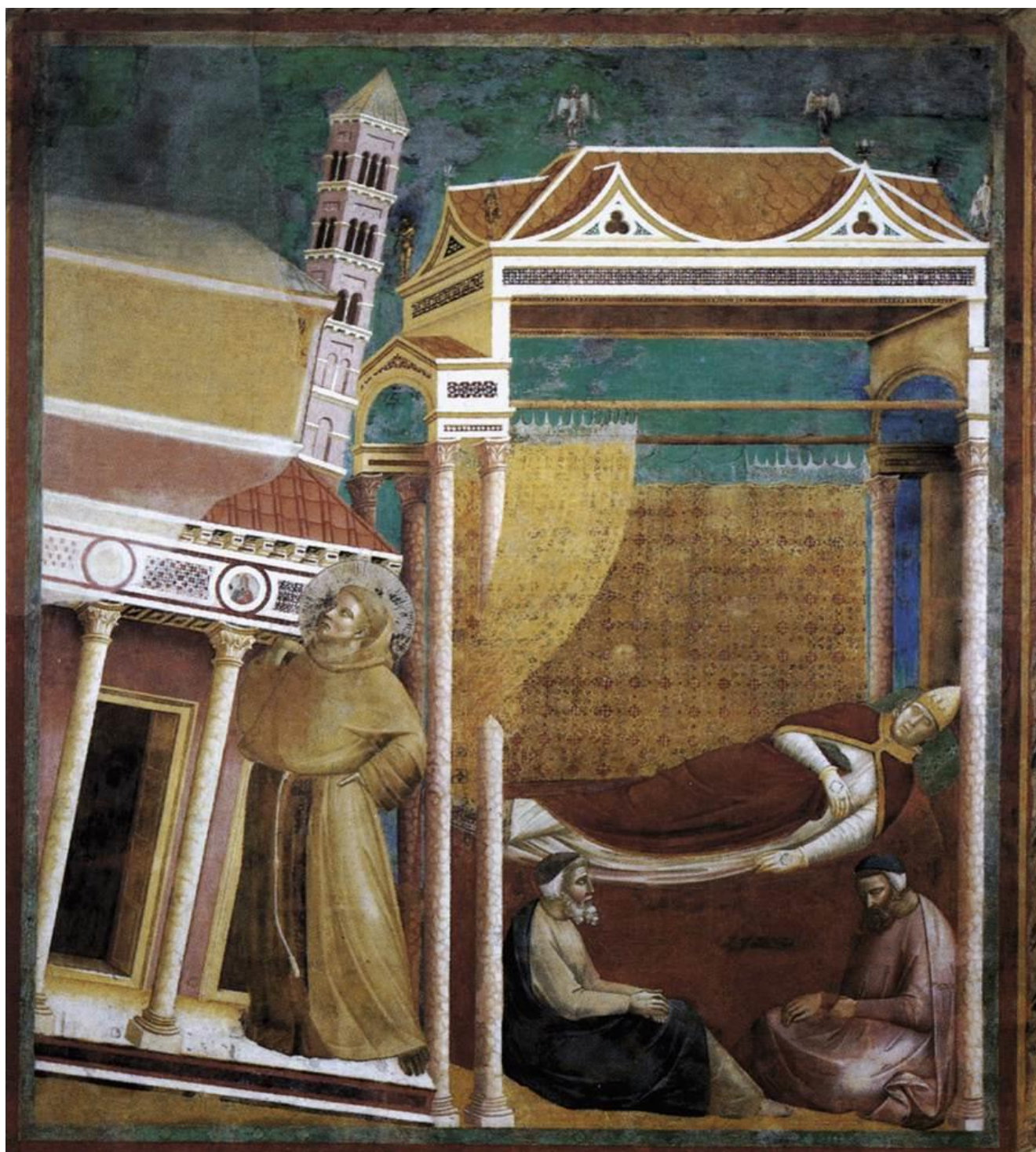
Number of attachments: 4

Key words: Francis of Assisi, Innocent III, Honorius III, Gregory IX, papacy, Order of Friars Minor, Giotto di Bondone, Basilica of Saint Francis of Assisi

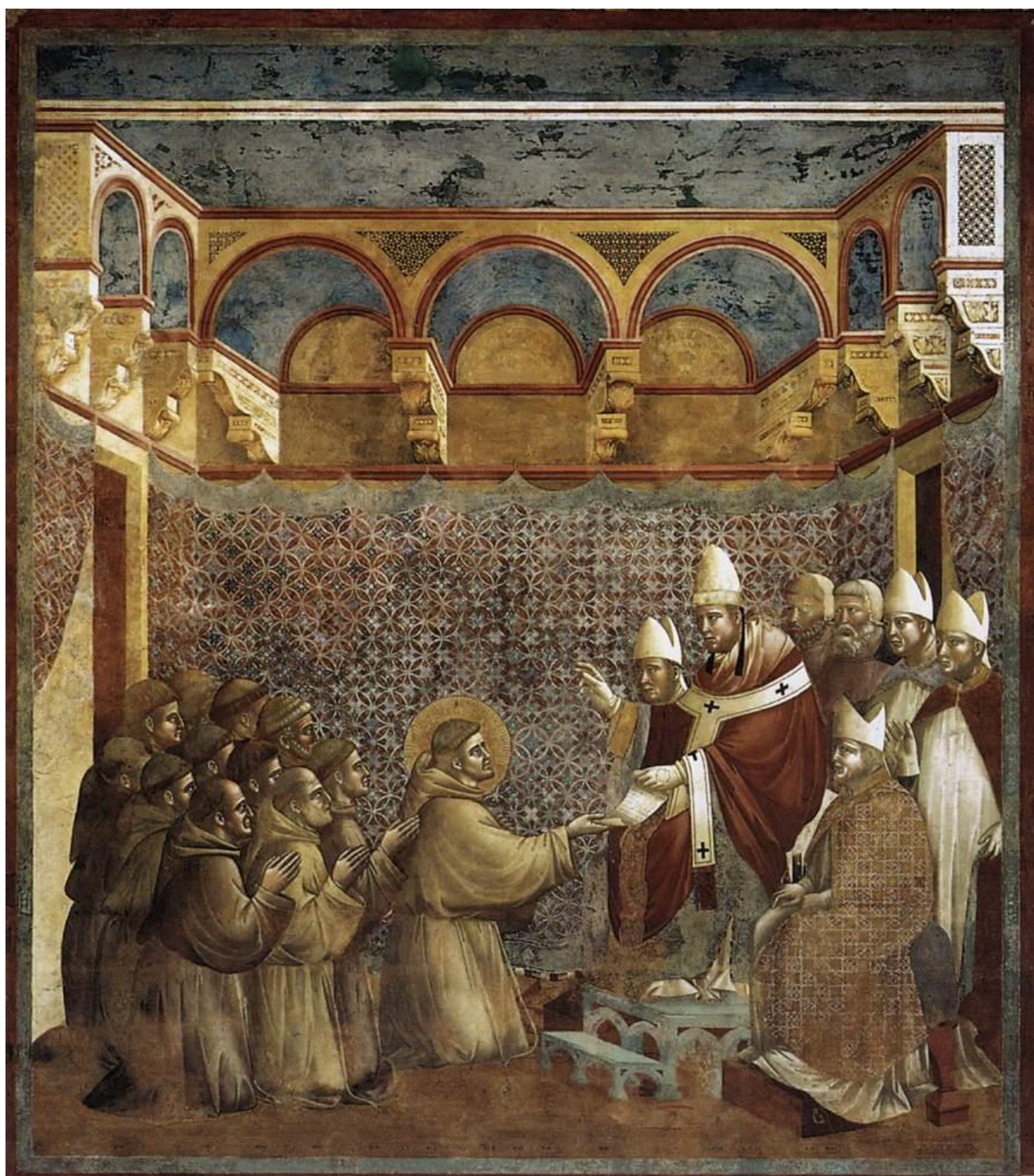
This thesis researches the historical relationship between papacy (Innocent III, Honorius III and Gregory IX in particular) and Francis of Assisi. The initial section, consisting of three chapters, describes the historical context of these pontificates as well as the popes' attitudes to this saint and founder of the Order of Friars Minor. The second section analyzes this matter in relation to selected frescoes of the famous cycle, The Legend of St. Francis, located in the Upper Church of the Basilica of San Francesco, Assisi, Italy. Selected frescoes include: The Dream of Innocent III, Approval of the Rule, Preaching before Honorius III and Appearance to Gregory IX.

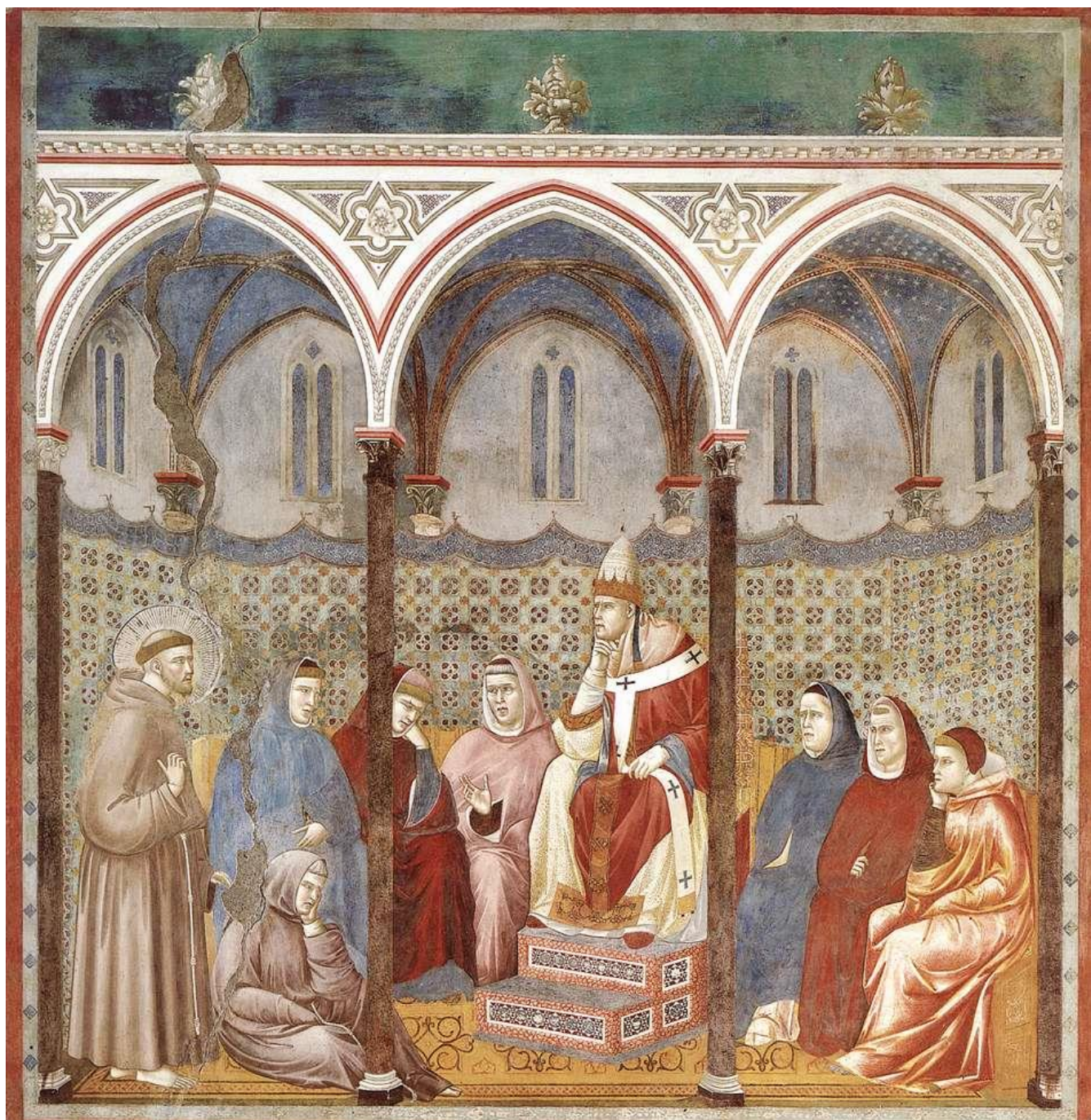
Obrazové přílohy

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 4

